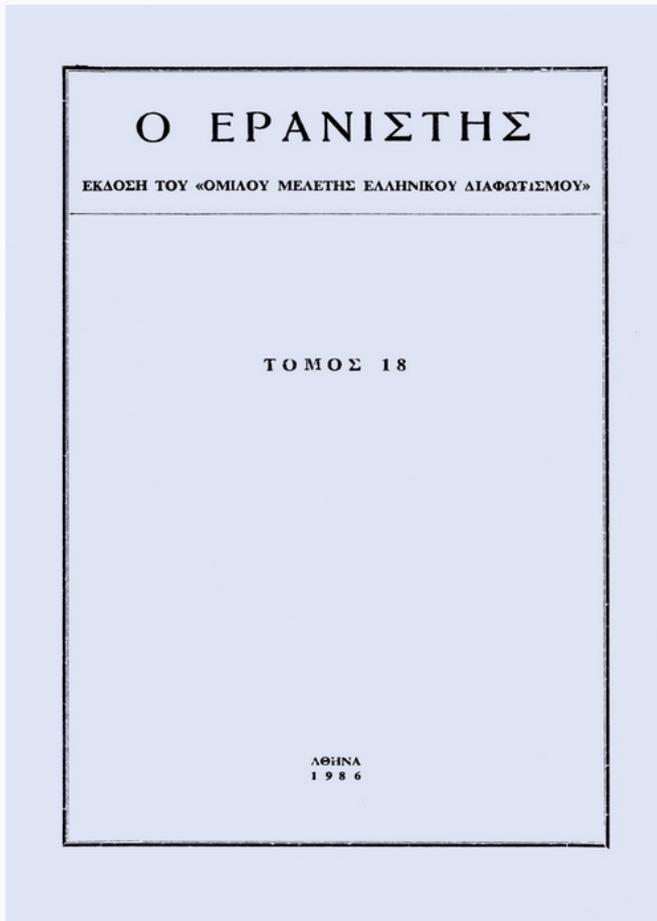

The Gleaner

Vol 18 (1986)

Ο «σοφώτατος Εσάτ Εφέντης» φίλος και
αλληλογράφος του Χρύσανθου Νοταρά

Πηνελόπη Στάθη

doi: [10.12681/er.286](https://doi.org/10.12681/er.286)

To cite this article:

Στάθη Π. (1986). Ο «σοφώτατος Εσάτ Εφέντης» φίλος και αλληλογράφος του Χρύσανθου Νοταρά. *The Gleaner*, 18, 57–84. <https://doi.org/10.12681/er.286>

**Ο «ΣΟΦΩΤΑΤΟΣ ΕΣΑΤ ΕΦΕΝΤΗΣ»
ΦΙΛΟΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΟΣ ΤΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ ΝΟΤΑΡΑ**

Στή μέχρι σήμερα εκδεδομένη αλληλογραφία του πατριάρχη Ἱεροσολύμων Χρυσάνθου Νοταρᾶ ὑπάρχει καὶ μιὰ ἐπιστολή, μὲ χρονολογία 1717 Νοεμβρίου 23, κάποιου Ἐσατ ἢ Ἐσαντ Ἐφέντη¹. Τὸ ὄνομα αὐτὸ εἶναι τουρκικόν· τὸ δηλώνει καὶ ὁ Μ. Γεδεὼν στὴ σημείωση πὺ προτάσσει στὴν ἔκδοση τοῦ κειμένου: «Ἐπιστολή Ἐσατ ἐφέντη, τουρκομεγιστάνου ἐγκωμιάζουσα καὶ ἐπαινοῦσα τὰς ἀρετὰς τοῦ Νικολάη-Βόδα Μαυροκορδάτου»².

Τὸ πρόσωπο αὐτὸ ἔχει ἀπασχολήσει κατὰ καιροὺς τοὺς μελετητές³, καὶ ἔδωσε ἀφορμὴ σὲ ἀλληλοσυγκρουόμενες ὑποθέσεις, καὶ τοῦτο ἐπειδὴ τὰ στοιχεῖα πὺ συγκεντρώνονται εἶναι λιγοστὰ καὶ ἡ διασταύρωση τῶν πληροφοριῶν σχεδὸν ἀδύνατη. Ἔτσι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ πὺ ἀναφέραμε, τὸ ὄνομα τοῦ ἐπιστολογράφου τὸ ξανασυναντᾶμε καὶ σὲ μερικὲς ἄλλες περιπτώσεις.

α') Σὲ γράμμα τοῦ Δημητρίου Ἰουλιανοῦ τῆς 17 Μαρτίου 1714: «Ὁ μονετζήμπασης κατὰ πολλὰ ἀκριβῶς, χαιρετᾷ τὴν Ἑμετέραν Μακαριότητα, καὶ πολλοὺς ἐπαίνους λέγει καὶ εὐχαριστίας διὰ τὴν Μακαριότητά της, ὁμοίως καὶ ὁ Ἐσατ - Ἐφέντης εὐχαριστᾷ εἰς τοὺς χαιρετισμοὺς καὶ ἀντιχαιρετᾷ τὴν Ἑμετέραν Μακαριότητα»⁴.

β') Σὲ γράμμα τοῦ Ἰωάννη Μαυροκορδάτου πρὸς τὸν πατριάρχη Χρυσάνθο, τῆς 20 Μαΐου τοῦ 1714, διαβάζουμε: «Ὁ ἐνδοξότατος Ἐσατ ἐφέντης καὶ μονετζήμπασης, ἀκριβῶς χαιρετᾷ τὴν Ἑμετέραν Μακαριότητα»⁵.

γ') Σὲ ἄλλο γράμμα τοῦ Ἰωάννη Μαυροκορδάτου πρὸς τὸν Χρυσάνθο, μὲ χρονολογικὴ ἔνδειξη 14 Μαρτίου 1716, ξαναβρίσκουμε τὸν

1. Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor, Documente grecești*, τ. XIV₂, Βουκουρέστι 1917, σ. 824-825.

2. Ὁ Μ. Γεδεὼν κάνει προφανῶς λάθος· τὸ 1717 ἡγεμόνας στὴ Βλαχία ἦταν ὁ Ἰωάννης Μαυροκορδάτος καὶ ἡ ἐπιστολὴ εἶναι συγχαρητήρια.

3. Τοὺς Fr. Babinger, Virgil Cândea καὶ τὸν Ion Matei.

4. Hurmuzaki, *ὁ.π.*, τ. XIV₁, σ. 578.

5. É. Legrand, *Épistolaire grec [Bibliothèque Grecque Vulgaire, τ. IV]*, Παρίσι 1888, σ. 117. Mûnecsim = τουρκ. ἀστρονόμος καὶ ἀστρολόγος· τὸ mûnecsimbaşı, ἀρχίαστρονόμος, εἶναι ὀφείκιο διοικητικόν.

Ἐσάτ ἐφέντη: «Ἐσυμβουλευθήκα καὶ μὲ τὸν Ἐσάτ ἐφέντην, καὶ ἠύρομεν εὐλογον τώρα ν' ἀποδημήσῃ εἰς τὰ μέρη τῆς Ρούμελης καὶ νὰ διατριψῇ εἰς τὰ ἐκεῖσε πεντέξι μῆνες»⁶.

δ') Ὁ Δράκος Σουτζός⁷ σὲ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸν Χρυσάνθου Νοταρᾶ στὶς 18 Μαρτίου τοῦ 1728 διαβιβάζει τὰ χαιρετίσματα τοῦ Ἐσάτ ἐφέντη: «Ὁ ἐνδοξότατος Ἐσάδ ἐφέντη φιλικῶς προσαγορεύει τὴν Ἰγμετέραν Μακαριότητα»⁸...

ε') Γιὰ τελευταία φορὰ συναντᾶμε τὸ ὄνομα τοῦ Ἐσάτ καὶ πάλι σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Δράκου Σουτζοῦ πρὸς τὸν πατριάρχη, 16 Νοεμβρίου 1728, ὅπου ὁ ἐπιστολογράφος σημειώνει ὅτι ἀνταπέδωσε τὰ χαιρετίσματα: «Ἐπρόσφερα τὰς φιλικὰς Αὐτῆς προσαγορεύσεις καὶ εἰς τοὺς δύο τῆς φίλους, τὸν ἐνδοξότατον δηλαδὴ Ἐσάτ ἐφέντην, καὶ δόκτωρ Φονσέκαν»⁹.

Δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὡστόσο καὶ τὴν ἀναφορὰ τοῦ Δ. Καντεμίρ στὸν Ἐσάτ, ἀπὸ τὴν ὁποία καὶ ξεκινάει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐρευνητῶν γιὰ τὸν τελευταῖο. Ἡ ἀναφορὰ αὐτὴ βρίσκεται στὸ ἔργο *Historia Incrementorum atque Decrementorum Aulae Othomanicae*¹⁰. Μιλώντας ἐκεῖ γιὰ τοὺς Τούρκους καὶ τὶς θρησκευτικὰς τοὺς πεποιθήσεις ὁ Καντεμίρ διαστέλλει τὸν Ἐσάτ ἐφέντη ὡς φωτεινὸ μυαλό: «Ita e contra aliquando, turca doctissimus Isaad Effendi cui quidquid habemus literatura Turcicae soli debemus». Αὐτὴ τὴ μνεῖα παίρνει σὰν ἀφορμὴ ὁ Ion Matei στὸ ἄρθρο του: «Le maître de la langue Turque de Dimitrie Cantemir: Es'ad Efendi»¹¹, ὅπου καὶ παρουσιάζει ὅλη τὴν προηγούμενη προβληματικὴ σχετικὰ μὲ τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἐσάτ ἐφέντη καὶ προσθέτει καὶ νέα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα κυρίως ἀντλεῖ ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ Fr. Babinger γιὰ τὶς πηγὲς τοῦ ἔργου τοῦ Δημήτρη Καντεμίρ¹². Ὁ Fr. Babinger εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ ὑποθέτει ὅτι ὁ Ἐσάτ ἐφέντη εἶναι

6. É. Legrand, *Épistolaire*, ὁ.π., σ. 151.

7. Ὁ Κωνσταντῖνος Δράκος Σουτζός διετέλεσε μέγας σπαθάριος καὶ καπουκεαγιάς, καὶ ἀπὸ τὶς 22 Φεβρουαρίου 1728 ἦταν μέγας Λογοθέτης.

8. Hurmuzaki, ὁ.π., XIV₂, σ. 966.

9. *Épistolaire*, ὁ.π., σ. 237. Γιὰ τὸν Φονσέκα, ἑβραῖο γιαιτρὸ καὶ λόγιό τοῦ 18ου αἰῶνα, φίλο καὶ ἀλληλογράφο τοῦ Χρυσάνθου Νοταρᾶ, πβ. A. Ripidi, «Mysticisme et rationalisme au Phanar; le cas de Daniel de Fonseca». Ἀθήνα 1977 [ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ π. Ὁ Ἐραμιστής, τ. ΙΑ' 1974], σ. 175-196.

10. Τὸ λατινικὸ χειρόγραφο, ἀνέκδοτο, βρίσκεται στὴ βιβλιοθήκη τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας: Ms. latin 75, f. 14.

11. *Revue des Études Sud Est-Européenes*, τ. X, 1972, σ. 281-288.

12. Fr. Babinger, «Die Türkischen Quellen Dimitrie Cantemirs», *Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante*, τ. II, Μόναχο 1966, σ. 142-150.

ἄλλο πρόσωπο ἀπὸ τὸν Sa'di Efendi τῆς Λάρισας¹³, συγγραφέα τοῦ ἱστορικοῦ ἔργου «Synopsis Historiarum», μετὸν ὁποῖο τὸν ταύτιζαν μέχρι τώρα οἱ μελετητὲς τοῦ ἔργου τοῦ Δ. Καντεμίρ. Ὁ Ion Matei συγκεντρώνει τὰ στοιχεῖα ποὺ ἀναφέραμε στὴν ἀρχὴ τῆς μελέτης αὐτῆς, ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Χρυσάνθου Νοταρᾶ καὶ σκιαγραφεῖ τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἑσὰτ ἐφέντη.

Ἔτσι μᾶς παρουσιάζεται ἓνας τοῦρκος λόγιος, ἀστρονόμος, μαθηματικός, καὶ φιλόσοφος, γνώστης τῆς κλασσικῆς φιλοσοφίας, ποὺ εἶχε σχέσεις καὶ φιλίες μετὸς Φαναριώτες καὶ ὑπῆρξε δάσκαλος τῆς ἀραβικῆς καὶ περσικῆς τοῦ Ἰωάννου Μαυροκορδάτου καὶ τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Χρυσάνθου Νοταρᾶ. Καὶ ὁ I. Matei σημειώνει: «notre érudit est bon connaisseur de la lanque grecque, qu'il manie avec une parfaite maîtrise»¹⁴. Ὑστερα ἀπὸ ἔρευνα στοὺς Ἑσὰτ ἐκείνων τῶν χρόνων ὁ I. Matei τὸν ταυτίζει μετὸν Yanyali¹⁵ Esad bin Ali bin Osman δηλαδὴ τὸν Ἑσὰτ ἀπὸ τὰ Γιάννινα, γιὰ τοῦ Ἀλῆ γιὰ τοῦ Ὀσμάν. Στὸ πολὺ χρησιμο βιβλίο του «Ἡ Ἐπιστῆμη στοὺς Ὀθωμανοὺς Τούρκους», ὁ Adnan Adıvar μᾶς δίνει περισσότερα βιογραφικὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα φωτίζουν τὴν προσωπικότητα τοῦ λόγιου αὐτοῦ ἄνδρα, ἀλλὰ προκαλοῦν καὶ ὀρισμένες ἀμφιβολίες¹⁶.

Ἡ χρονολογία γέννησης τοῦ Ἑσὰτ εἶναι ἄγνωστη. Γεννήθηκε στὰ Γιάννενα ὅπου καὶ σπούδασε. Διορίστηκε δάσκαλος (müdergis) στὸ μεδρесе τοῦ Ἐγιούπ καὶ ἀργότερα ἔγινε καδῆς στὸ Γαλατᾶ¹⁷. Μετὴν ἴδρυση τοῦ πρώτου τουρκικοῦ τυπογραφείου τὸ 1727 τὸν βρίσκουμε διορθωτὴ τῶν πρώτων βιβλίων. Πέθανε τρία χρόνια ἀργότερα, τὸ 1730.

Ἀπὸ ὅλη τὴ δραστηριότητά του, — διδακτικὴ, τυπογραφικὴ καὶ διπλωματικὴ —, αὐτὸ ποὺ μᾶς κάνει ἐντύπωση καὶ ἀφορᾶ ἄμεσα καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, εἶναι τὸ ὅτι φέρεται νὰ ἔχει μεταφράσει, κατὰ διαταγὴ τοῦ τότε φωτισμένου βεζύρη Damat Ibrahim Pasa¹⁸, τὴ Φυ-

13. Ὁ ἴδιος ὁ Καντεμίρ προκάλεσε αὐτὴ τὴν ταύτιση, γιὰ τὸ ἔργο ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω καὶ στὰ φύλλα 18-19 λέει: «Nos more, nosro, Turcarum domesticos potius secuti scriptores, ex synopsi historiarum, quam anno Christi 1696, Hegirae 1108, eruditissimus Larissensis Saadi efendi... in lucem editerat».

14. I. Matei, ὁ.π., σ. 284. Ἀρχίζει ὁμοῦ λέγοντας: «...il connaissait vraisemblablement le grec».

15. Καὶ ὄχι Yanali. Yanya = Ἰωάννινα, Γιάννινα.

16. Abdülhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1970, σ. 142-143.

17. Τὸ σχετικὸ λῆμμα στὴν *Türk Ansiklopedisi*, τ. 15, Ἔγκυρα 1968, σ. 391, εἶναι Esat Hoca.

18. Ὁ Damat Ibrahim Paşa, ἦταν βεζύρης τοῦ σουλτάνου Ahmet III (1707-1730) στὰ 1717.

σική Ἀκρόαση τοῦ Ἀριστοτέλη στὰ ἀραβικά¹⁹. Ὁ Adivar σημειώνει ὅτι ἡ ἐργασία αὐτῆ τοῦ Ἐσατ δὲν εἶναι μιὰ ἀπλή μετάφραση²⁰, ἀλλὰ μετάφραση μὲ σημαντικὰ σχόλια, γιὰ τὰ ὁποῖα ὁ μεταφραστὴς χρησιμοποιοεῖ τὸν Ἰωάννη Κωττούνιο καὶ ἄλλους δυτικούς σχολιαστὲς τοῦ Ἀριστοτέλη, καὶ συμπληρώνει τὶς πληροφορίες γιὰ τὸν Ἐσατ μὲ τὴν παρατήρηση: «Ἐπειδὴ ὁ μεταφραστὴς ἔμαθε τὰ ἑλληνικὰ σὰν τὴ μητρική του γλῶσσα, αὐτὴ εἶναι ἡ πρώτη μετάφραση ποὺ ἔγινε στὴν Τουρκία κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ κείμενο καὶ τὰ σχόλια»²¹. Θεωρεῖται δηλαδὴ ὁ Ἐσατ ὄχι ἀπλῶς ἑλληνομαθὴς ἀλλὰ βαθὺς γνώστης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας.

Στὴ διάρκεια γενικότερης ἔρευνάς μου γιὰ τὸν Χρῦσανθο Νοταρᾶ εὐτύχησα νὰ βρῶ εἰκοσιμία ἀκόμη ἐπιστολὲς τοῦ Ἐσατ ἐφέντης πρὸς τὸν πατριάρχη Ἱεροσολύμων καὶ πολὺ ἀγαπητὸ του φίλο²².

Τὶς ἐπιστολὲς τὶς ἀπαριθμεῖ ὁ Κ. Σάθας στὸν «Κατάλογο Ἐπιστολῶν ἀνεκδότων»²³, πρᾶγμα ποὺ διέφυγε τῆς προσοχῆς τοῦ Ion Matei. Τὰ γράμματα αὐτά, ποὺ εἶναι κυρίως φιλοφρονητικά, μαρτυροῦν τὴν ἀγάπη καὶ τὴ φιλία ποὺ αἰσθανόταν ὁ Ἐσατ ἐφέντης γιὰ τὸν πατριάρχη Ἱεροσολύμων. Στὶς προσφωνήσεις βρίσκουμε δείγματα αὐτῆς τῆς φιλίας: «καὶ ἡμετέρων φίλῳ ἀρίστῳ», «προσφιλέστατε», «τῶν φίλων μοι φίλτατε», «τῶν φίλων μοι ἐξαίρετε». Αὐτὲς εἶναι μερικὲς ἐκφράσεις ἀπὸ τὶς πολλὲς ποὺ συναντᾶμε στὴν ἀρχὴ κάθε ἐπιστολῆς. Ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρο τὸ περιεχόμενο εἶναι μιὰ συνεχῆς μαρτυρία ἀγάπης καὶ φιλίας. Στὴν ἐπιστολὴ τῆς 11 Ἰανουαρίου 1713, γράφει ὁ Ἐσατ: «Τὸ συμπέρασμα εἶναι πῶς ἐξ ἀνάγκης τὴν ἀγαπῶ διατὴ ἐγνώρισα ἀξίεραστον, διὸ καὶ γράφω μετὰ τοῦ προσήκοντος χαιρετισμοῦ, καὶ τὴν παρακαλῶ νὰ μὲ προστάζη ὡς ἀληθῆ της φίλον». Συνάμα καὶ ὁ Ἱεροσολύμων ἀνταποκρίνεται σ' αὐτὴ τὴ φιλία στέλλοντας γράμματα συχνά²⁴, πρᾶγμα τὸ ὁποῖο ἐπιβεβαιώνει ὁ Ἐσατ ἐφέντης ὅταν τοῦ γράφει: «Τῆς δὲ μεταξὺ ἡμῶν ἀληθινῆς φιλίας σημεῖον εἶναι καὶ τὰ ἀντιπεμπόμενα γράμματα, τὰ ὁποῖα ὅσον εἶναι συχνότερα τοσοῦτον τὴν

19. Ὁ ἀραβικὸς τίτλος εἶναι Kütüb-üs Semaviye fi Sima-it Tabii.

20. Μετέφρασε τὰ τρία πρῶτα βιβλία· τὸ χειρόγραφο βρίσκεται στὴ βιβλιοθήκη Ragıp Paşa στὴν Κωνσταντινούπολη μὲ ἀριθμὸ 924.

21. A. Adivar, ὁ.π., σ. 143.

22. Βρίσκονται στὸ φάκελο «Ἀλληλογραφία Μεγάλων Διερμηνέων», τοῦ Γραμματοφυλακείου τοῦ Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου.

23. Κ. Σάθας, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. Γ', Βενετία 1872, σ. 523.

24. Ἀπὸ τὰ γράμματα τοῦ Χρυσάνθου σώθηκε μόνο ἓνα μικρὸ μέρος.

φιλίαν δεικνύουσιν θερμότεραν και ἀκμάζουσαν» (ἐπιστολή τῆς 13 Φεβρουαρίου 1713).

Οἱ ἐπιστολὲς αὐτὲς καλύπτουν μιὰ χρονικὴ περίοδο τεσσάρων χρόνων, ἀπ' τὸ 1713 ὡς τὸ 1717· τὰ δύο πρῶτα χρόνια εἶναι πολὺ συχνές, ἀργότερα ὅμως ἀραιώνουν και σταματοῦν στὶς 23 Νοεμβρίου 1717, ὁπότε γράφεται ἡ τελευταία τῆς σειρᾶς τῶν ἐπιστολῶν ποὺ σώζονται²⁵. Ὁ Σάθας σημειώνει κι ἄλλη μιὰ, μὲ ἡμερομηνία 4 Μαρτίου 1720²⁶, τὴν ὁποία ὅμως δὲν κατόρθωσα νὰ βρῶ. Ἄν φυσικά, συνεχίστηκε ἡ ἀλληλογραφία αὐτὴ και στὰ μετέπειτα χρόνια μέχρι τὸ 1730, ἔτος θανάτου τοῦ Ἑσάτ, μὲ τὴν ἴδια συχνότητα, τότε εἶναι φανερό ὅτι τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς μᾶς λείπει. Σ' αὐτὸ τὸ διάστημα δηλαδὴ τῶ 13 χρόνων ἔχουμε μόνο μιὰ ἀνταλλαγὴ «φιλικῶν προσαγορεύσεων», ποὺ περιέχονται στὰ γράμματα τοῦ Δράκου Σούτζου, στὰ ὁποία ἔχουμε ἤδη ἀναφερθεῖ²⁷.

Ἄς ἐξετάσουμε τώρα ποιὲς πληροφορίες μᾶς δίνουν αὐτὲς οἱ ἐπιστολὲς και τί συμπεράσματα μποροῦμε νὰ διατυπώσουμε.

Εἶναι σίγουρο ὅτι ὁ Ἑσάτ ἐφέντης κατέχει κάποιο μεγάλο ἀξίωμα στὴν Ὑψηλὴ Πύλη και μπορεῖ νὰ ἐπηρεάζει πρόσωπα και καταστάσεις. Γιατί, πέρα ἀπὸ τὴν ἐπεξηγήση τοῦ Μ. Γεδεῶν, ποὺ τὸν ἀποκαλεῖ «τουρκομεγιστὰνα», ἔχουμε και τὴ μαρτυρία τοῦ ἴδιου τοῦ Χρυσάνθου Ἱεροσολύμων, ὁ ὁποῖος στὸ ὀπισθόφυλλο μιᾶς ἐπιστολῆς τοῦ Ἑσάτ σημειώνει: «τοῦ σοφωτάτου Ἑσάτ ἐφέντη»²⁸. Ἄλλὰ και στὰ ἴδια τὰ γράμματα βρίσκουμε συχνὰ συμβουλὲς πρὸς τὸν πατριάρχη σχετικὰ μὲ τίς κινήσεις του, πρᾶγμα ποὺ φανερώνει ἄνθρωπο ποὺ ἤξερε ἀπὸ κοντὰ τίς δολοπλοκίες τόσο τῆς Πύλης ὅσο και τῆς αὐλῆς τῶν ἡγεμονιῶν.

Χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ γράμματα ποὺ συμπίπτουν μὲ τὴν ἐποχὴ ποὺ συλλαμβάνεται ὁ Κωνσταντῖνος Βασσαράβας Μπρανκοβάνος²⁹, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Χρυσάνθος Ἱεροσολύμων ἔτρεφε ἀγάπη και συμπάθεια. Ἡ στάση τοῦ Ἑσάτ εἶναι ἐπιφυλακτικὴ· μοιάζει νὰ φοβᾶται ἔλεγχο στὴν ἀλληλογραφία και δὲν ἀναφέρει ὀνόματα, ἀλλὰ ἐνεργεῖ

25. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ δημοσιεύεται στὸν Hurmuzaki, ὁ.π., τ. XIV₂, σ. 824-825.

26. Κ. Σάθας, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, ὁ.π.

27. Hurmuzaki, ὁ.π., XIV₂, σ. 966.

28. Ἐπιστολὴ 8.

29. Ὁ πρίγκηπας Κωνσταντῖνος Μπρανκοβάνος (1654-1714) ἔπεσε θύμα συκοφαντίας και ἐκτελέστηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὴν Κωνσταντινούπολη μαζί μὲ τοὺς τέσσερις γιούς του· πβ. Α. Καραθανάση, *Οἱ Ἑλληνες Λόγιοι στὴ Βλαχία (1670-1714)*, Θεσσαλονίκη 1982, σ. 123-124.

καὶ ὑπόσχεται βοήθεια: «Διὰ τὴν πρὸς ἐκεῖνον συνδρομὴν μας ὁποῦ μᾶς ὀρίζει καὶ παρακαλεῖ νὰ μὴν λείπη, ἅς εἶναι βεβαία ὅτι εἰς πολλὰ μέρη ἀξιόλογα εἶπα πολλάκις κατὰ τὸ δυνατόν τὸ καλὸν του, καὶ ἐσύνδραμα μὲ λόγον εἰς ὅ,τι ἠδυνήθη καὶ ἅς ἤξεύρει ὅτι κατὰ τὸ παρὸν ὀλίγον τοῦ βάρους ἐκουφίσθη»³⁰. Στὸ ἀμέσως ἐπόμενο γράμμα³¹ ὑπάρχουν κι ἄλλα νέα γι' αὐτὴ τὴν ὑπόθεση. Πάντα μὲ τὸν ἴδιο συγκαλυμμένο τρόπο, χωρὶς ὀνόματα καὶ συγκεκριμένα στοιχεῖα, ὁ Ἐσατ ἐφέντης πληροφορεῖ τὸν Χρῦσανθο ὅτι «τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον ἀπὸ τὸν τόπον εἰς τὸν ὁποῖον ἦτον πρότερον τὸν εὐγαλαν, καὶ τὸν ἔβαλαν εἰς ἄλλον τόπον, καὶ ἂν καλὰ αὐτὴ ἢ μετοίκησις νὰ ἔγινε κάποιας στενοχωρίας αἰτία εἰς τοῦ λόγου του, (καὶ καθὼς λέγουν) εἰς τὴν ἀρχὴν ὀλίγον νὰ ἔταλαιπωρήθη, ὅμως κατὰ τὸ παρὸν εὐρίσκεται εἰς ἄνσις, καὶ καλλίτερα ἀπὸ πρῶτα. Διὰ τὴν ὥραν λόγον τινὰς νὰ εἰπῆ ὑπὲρ αὐτοῦ ἦναι ἐπικίνδυνον διατὶ ἀκούεται, καὶ τώρα εὐρισκόμενοι εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ἐρεύνης τῶν κτημάτων καὶ τῶν χρημάτων εἶναι ἀφλεκτοί». Δὲν μπορεῖ δηλαδὴ νὰ μεσολαβῆσει καθόλου, παρόλο ποῦ διαφαίνεται νὰ εἶναι παράκληση τοῦ Χρυσάνθου. Καὶ τελειώνει αὐτὸ τὸ θέμα, πάντα μὲ τὴν ἴδια διπλωματικὴ ἐπιφυλακτικότητά καὶ ἴσως μὲ κάποια δόση ἀνατολίτικης μοιρολατρίας: «Διὰ τοὺς φίλους τῆς ἂν καλὰ καὶ ἦτον νὰ λυπηθῆ τινὰς, ὅμως ἐπειδὴ καὶ τὸ ἅγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ ἔτσι ἦτον εὐχαριστοῦντες τὸ ὄνομά Του πρέπει νὰ μὴν λυπούμεθα»³². Ὁ τραγικὸς θάνατος τοῦ Κωνσταντίνου Μπραγκοβάνου καὶ τῶν τεσσάρων γιῶν του συνέβη στίς 15 Αὐγούστου τοῦ 1714³³. Καὶ πρέπει νὰ συγκλόνισε τὸν πατριάρχη αὐτὴ ἢ ἐκτέλεση, γιατί μὲ τὸν ἡγεμόνα συνδέοταν φιλικὰ καὶ εἶχε ἀνταλλάξει πολλὰ γράμματα³⁴. Αὐτὰ τὰ φιλικὰ γράμματα ὑπονοεῖ ὁ Ἐσατ ἐφέντης ὅταν τοῦ γράφει: «Ἀπὸ κάποια ἐπιζήμια γράμματα προξενηθησομένην αὐτῇ ζημίαν, παρόντος ἔμοῦ μὲ κοινὴν συμβουλὴν ὁ ἄρχων δραγουμάνος τὴν ἐκυβέρνησε χωρὶς νὰ ἀποφανῆ παντελῶς»³⁵. Κατάφερε, μὲ τὴν ἐπιρροή του νὰ ἀποσεισεί τις ἐνδεχόμενες κατηγορίες ἐναντίον τοῦ πατριάρχη, ποῦ

30. Ἐπιστολὴ 10 (1714, Μαΐου 25).

31. Ἐπιστολὴ 11 (1714, Ἰουνίου 29).

32. Ἐπιστολὴ 12 (1714, Αὐγούστου 29).

33. Γιὰ τὴν ἐκτέλεση τοῦ Μπασσαράβα καὶ τῶν γιῶν του, βλ. καὶ *Cronica Ghiculeștilor*, Βουκουρέστι 1965, σ. 178-180.

34. Στὸ τελευταῖο τοῦ γράμμα ὁ Μπασσαράβας πληροφορεῖ τὸν Χρῦσανθο Ἱεροσολύμων γιὰ τὴν ἀναπάντεχη συμφορὰ: «Χθὲς τῇ 24 τοῦ παρόντος, ἔλθων ἐνταῦθα μετὰ φερμανίου κάποιος Μουσταφά ἴγας Ἀμπάρ Ἐμίνης, ἔφερε καὶ τὴν μαζηλίαν μας, καὶ μὲ προσταγὴν τοιαύτην, ὅτι νὰ μᾶς πηγαίνῃ εἰς βασιλεύουσιν μετὰ γυναικὸς καὶ παιδῶν καὶ γαμβρῶν μας»: Hurmuzaki, *ὁ.π.*, τ. XIV, σ. 580.

35. Ἐπιστολὴ 12 (1714, Αὐγούστου 29).

προέκυψαν από την έξονυχιστική έρευνα που έκαμαν οί άρχές στις υποθέσεις του Βασσαράβα Μπρακκοβάνου.

Στή συνέχεια ό Έσατ έφέντης κάνει συστάσεις στον πατριάρχη των Ίεροσολύμων σχετικά με τις μετακινήσεις του του γράφει: «Είς τον τόπον όπου ήτον νά πηγαίνη, άν δέν εκίνησεν ακόμη, εύρίσκω εύλογον νά μήν πηγαίνη»³⁶. Έδώ πρέπει νά σημειωθεί ότι ό Ίωάννης Μαυροκορδάτος³⁷, ό όποιος ήταν άρχων δραγουμάνος εκείνο τον καιρό, στέλνει μιá επιστολή στον Χρυσάνθο Ίεροσολύμων με ήμερομηνία 14 Ίανουαρίου 1716, όπου ανάμεσα στ' άλλα του γράφει³⁸: «ώς όρίζει, άνέγων και τά έν τῷ πιττακίῳ δις και τρίς, εκατάλαβα και τά έν αὐτῷ σημειούμενα: έσυμβουλευθήκα και με τον Έσαδ Έφέντην και ήυρομεν τώρα ν' άποδημήση εις τά μέρη τῆς Ρούμελης, και νά διατρίψη εις τά εκείσε πεντέξι μήνες, και μετέπειτα εκείθεν ν' άπέλθη εις τήν Ανατολήν, διά τά Ίεροσόλυμα· και άν όρίση, πηγαίνει εις τήν Ίερουσαλήμ· ει δέ άργοπορεί ίκανόν καιρόν και εις τά μέρη τῆς Ανατολῆς, άν πηγαίνη εις τον Μωρέαν, ύστερον με δυσκολίαν εβγαίνει από εκεί»³⁹.

Είναί λοιπόν φανερό ότι ό Χρυσάνθος προτου ξεκινήσει για όποιαδήποτε από τις γνωστές περιοδείες του⁴⁰, συμβουλευότανε πρόσωπα που ήξεραν τά πράγματα, όπως σ' αυτή τήν περίπτωση τον Ίωάννη Μαυροκορδάτο, που με τή σειρά του συζητάει τό θέμα με τον Έσατ έφέντη, ό όποιος και γράφει στον Πατριάρχη: «Όθεν άς ήξεύρει ότι ό λόγος τῆς ένδοξότητός του είναι νά κινήση ή μακαριότης αὐτῆς και νά πηγαίνη. Έγώ δέ λέγω και συμβουλευώ νά κάμη οὕτως άνίσως και εις εκείνα τά μέρη δέν γίνουν πόλεμοι οί όποιοι γίνονται»⁴¹. Με αυτές τις έσωτερικές μαρτυρίες επιβεβαιώνεται ή άρχική υπόθεση, ότι ό Έσατ είναι άξιωματοϋχος στην Ύψηλή Πύλη.

Ένα σημείο, ώστόσο, που χρειάζεται νά ξεκαθαριστεί είναι ή έλ-

36. Στην επιστολή 12.

37. Ό Ίωάννης Μαυροκορδάτος, τρίτος γιός του Άλεξάνδρου Μαυροκορδάτου του έξ Απορρήτων, διετέλεσε Άρχων Δραγουμάνος τά έτη 1709-1716 και στή συνέχεια διαδέχτηκε τον άδελφό του Νικόλαο στο θρόνο τῆς Βλαχίας (1716-1719), όταν ό τελευταίος αιχμαλωτίστηκε από τους Αύστριακούς. Βλ. *Livre d'or de la noblesse Phanariote*, Αθήνα 1904, σ. 132.

38. Η επιστολή δημοσιεύεται στου Hurmuzaki, *δ.π.*, σ. 776-777.

39. Στο σημείο τῆς επιστολῆς αὐτῆς ό I. Matei, *δ.π.*, σ. 285, κάνει λάθος και έρμηνεύει ότι πρόκειται για μετακινήσεις του Έσατ έφέντη.

40. Για τις περιοδείες του Χρυσάνθου γίνεται εκτενής λόγος στή διδακτορική μου διατριβή που τώρα εκπονῶ: «Ό Χρυσάνθος Νοταράς στο μεταίχμιο δυο εποχών».

41. Επιστολή 15 (1716, Απριλίου 21). Ό Έσατ αναφέρεται στον Βενετοτουρκικό πόλεμο του 1715 που άναστάτωσε τήν Πελοπόννησο.

ληνομάθεια του Έσατ εφέντη. Έχουμε τὰ συμπεράσματα του Ι. Matei και του Α. Adıvar, πού μᾶς διαβεβαιώνουν ὅτι «γνώριζε τὰ ἑλληνικά σάν τὴ μητρικὴ του γλῶσσα», «τὰ χειρίζεται μὲ ἐξαιρετικὴ ἐπιδεξιότητα», καὶ προσκομίζουν σάν ἀπόδειξη τὸ γεγονός τῆς μετάφρασης τοῦ ἔργου τοῦ Ἀριστοτέλη. Οἱ πρὸς Χρῦσανθο ἐπιστολές του ὅμως παρουσιάζουν τὰ ἐξῆς προβλήματα: ἡ γλῶσσα τους εἶναι λόγια, συχνὰ μὲ ἀκρότητες φραστικές, ἡ ὀρθογραφία δὲν εἶναι τέλεια καὶ τολμῶ νὰ υποθέσω, γιὰ τοὺς λόγους πού θὰ δοῦμε παρακάτω, ὅτι πρόκειται γιὰ καθαρὲς συνθέσεις τοῦ γραφέα⁴², ὁ ὁποῖος ἄκουγε τὸν ἀποστολέα νὰ τοῦ ὑπαγορεύει, ἐνδεχομένως στὰ τουρκικά.

Στὴν πρώτη ἐπιστολὴ ἀπὸ αὐτὲς πού δημοσιεύω, μόνο οἱ τρεῖς τελευταίες ἀράδες εἶναι αὐτόγραφες τοῦ Έσατ. Παρατηροῦμε, ἐδῶ, ὅτι ὁ χαρακτήρας εἶναι πολὺ κακὸς καὶ ἡ ὀρθογραφία ἀνύπαρκτη. Γράφει δηλαδή: «...ἀκκόμι οὐ ἰδα τα χαρτια οπου με εταξες να μου τα στηλης και μιν διαλογηστησ τιποτας ο φηλο σας εσαατ εφεντης»⁴³. Στὴν ἐπιστολὴ μὲ ἀριθμὸ 4, μιλάει μὲ ἀλληγορία γιὰ τὴν ἀνικανότητά του νὰ γράψει ὁ ἴδιος καὶ τὴν αἰτία πού χρησιμοποιεῖ γραφέα⁴⁴. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἐπίσης ἡ σύγκριση τοῦ γραφικοῦ χαρακτήρα στὰ ἑλληνικά μὲ τὸ γραφικὸ χαρακτήρα στὰ ὀθωμανικά, ὅπου παρουσιάζεται ἐξαιρετικὰ κομψὸς στὶς 9 ἀράδες πού συνοδεύουν μιὰ ἀπὸ τὶς ἑλληνικὲς ἐπιστολές⁴⁵.

Ἄλλη μιὰ ἀπόδειξη γιὰ τὴν περιορισμένη ἑλληνομάθεια τοῦ Έσατ εφέντη βρίσκουμε σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Δράκου Σούτζου πρὸς τὸν Χρῦσανθο Νοταρᾶ, ὅπου τοῦ μεταφέρει τὰ χαιρετίσματα τοῦ Έσατ, καὶ προσθέτει: «Ὁ ἐνδοξότατος Έσαδ Έφέντης φιλικῶς προσαγορεύει τὴν Ἑμετέραν Μακαριότητα, ἐπειδὴ, λέγει, διὰ ἔλλειψιν ἀραβικῶν καὶ περσικῶν λέξεων ὑστερεῖται κατὰ τὸ παρὸν τῶν χαρακτήρων της, ὡς τόσον παρακαλεῖ, ὅσον νὰ ἔλθουν εἰς τὴν μνήμην της αἱ λέξεις, νὰ φυλλάτῃ ἀνεξαλείπτους τοὺς χαρακτήρας τῆς ἀκραιφνοῦς

42. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ὁ πρῶτος γραφέας εἶναι ὁ διδάσκαλος Ἰάκωβος Μάνος ὁ Ἀργεῖος, ὁ ὁποῖος ἄλλοτε ὑπογράφει «Ἰάκωβος διδάσκαλος» καὶ ἄλλοτε «διδάσκαλος Ἰακουμή». Βλ. ἐπιστολές 3 καὶ 4, καὶ Τ. Γριτσόπουλος, *Πατριαρχικὴ Μεγάλὴ τοῦ Γένους Σχολή*, τ. Α', Ἀθήνα 1966, σ. 294-297.

43. Ἐπιστολὴ Ι (1713, Ἰανουαρίου 11).

44. Οἱ γραφεῖς τῶν ἐπιστολῶν, καὶ ὁ Ἰάκωβος Μάνος καὶ ὁ Δράκος, καὶ ἕνας τρίτος πού δὲν δηλώνει τ' ὄνομά του, ἐκφράζουν πάντα τὸ σεβασμὸ τους πρὸς τὸν πατριάρχη καὶ προσθέτουν μιὰ-δυὸ γραμμὲς μὲ τὰ προσωπικά τους χαιρετίσματα.

45. Πρόκειται γιὰ τὴν ἐπιστολὴ 8 (1713, Νοεμβρίου 29). Ἡ γραφὴ εἶναι τοῦ εἵδους Nesih πολὺ ἀπέριττη, κομψὴ καὶ εὐανάγνωστη· βλ. J. Reychman καὶ A. Zajaczkowski, *Handbook of Ottoman-Turkish Diplomacy*, Mouton 1968, σ. 109.

ἀγάπης»⁴⁶. Εἶναι, λοιπόν, ἀναμφίβολο ὅτι οἱ δύο φίλοι ἔχουν δυσκολίες στήν ἐπικοινωνία, ἢ ὅποια γίνεται μέ τή βοήθεια τρίτων (γραφῶν, φιλικῶν προσώπων κ.λ.π.).

Ἐπί τῶν στοιχεῖα πού παραθέσαμε ὡς ἐδῶ, προβάλλουν μερικᾶ ἐρωτήματα, τὰ ὅποια γίνονται διαπιστώσεις μέ τήν προσεκτικὴ ἀνάγνωση τῶν ἐπιστολῶν. Εἶναι ὁ Ἐσατ Ἐφέντης τὸ ἴδιο πρόσωπο μέ τὸν μουνετζήμαση καὶ μέ τὸν μεταφραστὴ τοῦ ἀριστοτελικοῦ ἔργου, ὅπως θέλει νὰ πιστεῦει ὁ I. Matei;

Ἐάν πάρουμε τὴν πρώτη περίπτωσι καὶ ἂς προσπαθήσουμε νὰ ἀποδώσουμε στὸν Ἐσατ ἐφέντη καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ μουνετζήμαση. Ἐδῶ, ὅμως, ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας μετὰ προβάλλει ἡ διπλοπροσωπία, γιατί ὁ Δημήτριος Ἰουλιανὸς στὸ γράμμα του διαστέλλει σαφῶς τὰ δύο πρόσωπα, γράφοντας: «ὁ μουνετζήμασης κατὰ πολλὰ ἀκριβῶς χαιρετᾷ τὴν Ἰμετέραν Μακαριότητα[...] ὁμοίως καὶ ὁ Ἐσατ-Ἐφέντης εὐχαριστᾷ εἰς τοὺς χαιρετισμοὺς καὶ ἀντιχαιρετᾷ»⁴⁷. Στις 9 Αὐγούστου τοῦ 1714 σὲ ἐπιστολὴ τοῦ ἴδιου τοῦ Ἐσατ διαβάζουμε: «ὁ φίλος τῆς μουνετζήμασης φιλικῶς καὶ ἀκριβῶς χαιρετᾷ τὴν Ἰμετέραν Μακαριότητα»⁴⁸. Στὴ συνέχεια ὑπάρχουν συμβουλὲς ἀστρονομικῆς γιὰ τὸ βιβλίον τοῦ πατριάρχου⁴⁹ ἀπὸ τὸν τελευταῖο.

Στὴν ἐπόμενη ἐπιστολῇ: «ὁ ἐξαίρετός τῆς φίλος ἀκριβῶς τὴν χαιρετᾷ, τροφή τῆς γλώττης του εἶναι ἡ εὐφημία τῆς Μακαριότητός τῆς»⁵⁰. Ἰσχύει, λοιπόν κάποιος φίλος κοινὸς πού δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι ὁ ἀρχιαστρονόμος, ἀφοῦ στίς ἐπιστολὰς πού ἀκολουθοῦν ἀναφέρεται ξεχωριστὰ: «Ἐάν εἶναι γνωστὸν αὐτῇ ὅτι ὁ Κοῦδς Μουλασῆς γράφοντας πρὸς τὸν μουνετζήμαση ἐφέντην (ὁ ὅποιος ἀκριβῶς χαιρετᾷ τὴν Ἰμετέραν Μακαριότητα)»⁵¹. «Ἐάν ἐνδοξότατος ἀκριβῶς τῆς φίλος μουνετζήμασης καὶ ὁ υἱός μου μουλᾶς ἀκριβῶς καὶ φιλικῶς χαιρετοῦν τὴν Ἰμετέραν Μακαριότητα»⁵². «Ἐάν ἐνδοξότατος μουνετζήμασης καὶ ὁ υἱός μου μουλᾶς, ἀκριβῶς χαιρετοῦν τὴν Ἰμετέραν Μακαριότητα»⁵³. Τέλος τὸ ἴδιο ἔτος 1716, βρίσκουμε μιὰ ἐπιστολὴ μέ ὑπογραφή «μουνετζήμασης». Τὸ ὄνομα εἶναι τὸ ἴδιο φιλοφρονητικὸ καὶ τὸ περιεχόμενό τῆς εἶναι ἔκφρασι φιλίας· ἡ προσφώνησι εἶναι

46. Ἡ ἐπιστολὴ δημοσιεύεται στοῦ Hurmuzaki, ὁ.π., τ. XIV, σ. 964-967.

47. Πβ. ὑποσημ. 1.

48. Ἐπιστολὴ 12 (1714, Αὐγούστου 29).

49. Πρόκειται γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Χρυσάνθου, *Εἰσαγωγή εἰς τὰ Γεωγραφικὰ καὶ Σφαιρικὰ*.

50. Ἐπιστολὴ 13 (1714, Δεκεμβρίου 16).

51. Ἐπιστολὴ 14 (1716, Φεβρουαρίου 7).

52. Ἐπιστολὴ 15 (1716, Ἀπριλίου 11).

53. Ἐπιστολὴ 16 (1716, Ἰουλίου 6).

άπλη και τῆς λείπει τὸ πολὺ προσωπικὸ στοιχεῖο: «Μακαριώτατε και σοφώτατε πατριάρχα τῆς Ἁγίας Πόλεως Ἱερουσαλήμ»⁵⁴. Καὶ πάλι, τὸν ἐπόμενο χρόνο: «Ὁ υἱός μου μουλᾶς και ὁ ἐνδοξότατος μουνετζήμπασης ἐφέντης (ὁ ὁποῖος και ὑπερευχαριστεῖ διὰ τὸν κόπον τῆς) ἀκριβῶς και φιλικῶς χαιρετοῦσι»⁵⁵.

Ἐκτὸς τῶν μαρτυριῶν εἶναι πλέον φανερὸ ὅτι ὁ μουνετζήμπασης εἶναι ἄλλο πρόσωπο ἀπὸ τὸν Ἐσατ ἐφέντη. Ἡ σύγχυση εἶναι πιθανὸ νὰ ὀφείλεται στὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ἐσατ ἐφέντης ἦταν γνώστης τῆς ἀστρονομίας τὴν ὁποία διδάχτηκε ἀπὸ τὸν μουνετζήμπαση Mehmet Efendi⁵⁶. Παρατηροῦμε, μάλιστα, στὴν τουρκικὴ βιβλιογραφία ὅτι ὁ κάτοχος τοῦ ὀφικίου *başmüneccim, reisülmüneccim, müneccimbaşı* ἀναφέρεται πάντοτε μετὰ αὐτὸ δίπλα στ' ὄνομά του⁵⁷. Αὐτὸ ὅμως δὲν συμβαίνει μετὰ τὸν Ἐσατ ἐφέντη, ὁ ὁποῖος εἶναι γνωστὸς ὡς Esat Hoca.

Ἐτσι φτάνουμε στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Χρυσάνθος Ἱεροσολύμων, χάρη στὴ λογιωσύνη του και στὰ φιλοσοφικά και ἀστρονομικά του ἐνδιαφέροντα, ἐπιζητοῦσε και πετύχαινε τὴ γνωριμία τῶν σοφῶν τῆς Ἐπισηλῆς Πύλης, οἱ ὁποῖοι στὸ πρόσωπό του ἀναγνώριζαν ἕνα λόγιο και διαβασμένο ἱεράρχη και ὡς τέτοιο τὸν ἐκτιμοῦσαν βαθιά.

Μιὰ προσεκτικὴ ἀνάγνωση, ὡστόσο, τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ πατριάρχη τῶν Ἱεροσολύμων μετὰ τὸν Κωνσταντῖνο Καντακουζηνὸ στὰ χρόνια 1712-1714, ὅταν και οἱ δύο φλέγονται ἀπὸ τὴν περιέργεια τῆς ἀστρονομίας και τῆς ἀστρολογίας⁵⁸, θὰ μᾶς δώσει τὴν ἀπάντηση γιὰ τὴν ταυτότητα τοῦ «μουνετζήμπασης». Σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Κωνσταντίνου Καντακουζηνοῦ, τὸ Μάρτιο τοῦ 1712, ἀναφέρεται τὸ ὄνομα Ἁλῆ ἐφέντη: «ἐδέχθηκα και τοὺς φιλικοὺς χαιρετισμοὺς τοῦ καλοῦ και ἀκριβοῦ μου φίλου Ἁλῆ Ἐφέντη, και ἐκατάλαβα πὼς και ἡ λογιότης του ἔχασε τοὺς κανόνας τῆς ἀστρολογίας του, βλέποντας τὴν κίνησιν τῶν ἀστέρων συγχισμένην»⁵⁹. Αὐτὸς ὁ Ἁλῆ ἐφέντης, λοιπόν, εἶναι ὁ

54. Ἐπιστολὴ 17 (1716, Ἰουνίου 22).

55. Ἐπιστολὴ 23 (1717, Ἰανουαρίου 23).

56. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ προκύπτουν ἀπὸ τὸ σχετικὸ λῆμμα στὴν *Türk Ansiklopedisi*, τ. 15, Ἔγκυρα 1968, σ. 391 και ἀπὸ τὴν *Meydan Larousse*, τ. 4, σ. 354.

57. Τὸ ἴδιο συμβαίνει και μετὰ ὅλα τὰ ἀξιώματα, ὅπως π.χ. *defterdar... müderris... kâricibaşı... Yazıcı...*

58. Σὲ ὅλες αὐτὲς τῆς ἐνασχολήσεις τοῦ Χρυσάνθου ἀναφέρομαι στὴν διατριβὴ μου.

59. Hurmuzaki, *ὁ.π.*, τ. XIV, σ. 88.

άστρονόμος τοῦ ἄνακτος, ὁ μουνετζήμπασης, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα περνάει σὲ πέντε ἐπιστολές, πάντοτε σὲ συνάρτηση μὲ ἀστρονομικά θέματα. Ἐναρωτιέται ὁ Κωνσταντῖνος Καντακουζηνὸς «πῶς πηγαίνουν τὰ μουνετζιμλίκια του [=ἀστρονομικὲς ἀσχολίες] τώρα καὶ τί δεικνύουσι τὰ ἄστρα του»⁶⁰. Καὶ μάλιστα σὲ ἐπιστολὴ τῆς 27 Ἰανουαρίου 1713 ὁ Καντακουζηνὸς ἀναφέρεται στὸ Γέρο Ἀλῆ-Ἐφέντη «ὅστις καθὼς ὀρίζει καὶ ἡ Σῆ Μακαριότης, προλέγει [ἀπὸ τῶν] αὐτῶν ἀστάτων τὰ ἄστατα καὶ ἐκ τῶν ἀσαφῶν τὰ ἀσαφῆ» καὶ ὁ ὁποῖος διατάχθηκε ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα νὰ τὸν συνοδέψει σὲ μιὰ ἐκστρατεία. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ὁ münecimbaşı συνόδευε πάντα τοὺς ἄρχοντες γιὰ νὰ προλέγει τὸν πιὸ εὐνοϊκὸ χρόνο γιὰ αἴσια ἔκβαση μιᾶς μάχης, ἢ ναυμαχίας. Ἀκόμη οἱ προβλέψεις αὐτὲς ἀφοροῦσαν καὶ στίς κατάλληλες συνθήκες γιὰ καθέλκυση πλοίου ἢ γιὰ ταξίδια προσωπικότητων⁶¹.

Τώρα ἔχουμε πᾶ τῆ σωστὴ εἰκόνα τοῦ Ἐσατ Ἐφέντη ἢ Ἐσατ Χότζα, τοῦ ὁποίου ἡ πρῶτιστη προσφορὰ εἶναι στὰ γράμματα. Ὅσο γιὰ τὴ μετάφραση τῆς Φυσικῆς Ἀκρόασης τοῦ Ἀριστοτέλη, αὐτὴ δὲν πρέπει νὰ ἔχει γίνει μὲ τὰ αὐστηρὰ κριτήρια καὶ μὲ τὴν ἔννοια τῆς μετάφρασης ποὺ ἐπικρατεῖ τώρα. Τὰ λίγα ἑλληνικὰ ποὺ ἤξερε, σὲ συνδυασμὸ μὲ τίς φιλοσοφικὲς του γνώσεις καὶ μὲ τίς ἀπόψεις τοῦ Ibn Rûsd⁶², καὶ Al Farâbî⁶³ γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη, τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ ἀνταποκριθεῖ στὴν προσταγὴ τοῦ Damat Ibrahim paşa⁶⁴, γι' αὐτὸ εἶναι καὶ ἡ μόνη του μετάφραση ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ⁶⁵. Ἐχει ὁμως τὸ προνόμιο σ' αὐτὴ τὴ μετάφραση νὰ εἶναι ὁ πρῶτος στὴν Ὄθωμανικὴ Τουρκία καὶ σ' ὅλη τὴν Ἀνατολή, ποὺ ἀναφέρθηκε στὸ τηλεσκόπιο καὶ

60. Hurmuzakî, *ἄ.π.*, τ. XIV₃, σ. 104-105.

61. Βλ. λήμμα münecimbaşı στὸ *Resimli Ansiklopedik Büyük Sözlük*, Ἰσταμπούλ 1982, τ. 7, σ. 1555.

62. Ibn Rûsd (1126-1198): φιλόσοφος γνωστὸς στὴ Δύση ὡς Ἀβερὸς, εἶναι ὁ περισσότερο ἀριστοτελικὸς ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους φιλοσόφους.

63. Al-Farâbî (875-951), θεωρεῖται ὁ μεγαλύτερος μουσουλμάνος φιλόσοφος. Τὸν ἀποκαλοῦσαν ὁ«δεύτερος δάσκαλος», ἐννοώντας τὸν Ἀριστοτέλη ὡς πρῶτο.

64. Ὁ Damat Ibrahim Paşa, στὴν προσπάθειά του νὰ διευρύνει τοὺς ἐπιστημονικοὺς ὀρίζοντες τῆς πατρίδας του, συγκέντρωσε τοὺς εἰδικούς τῆς τέχνης, τῆς φιλολογίας, τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς ἱστορίας καὶ συγκρότησε ἔτσι μιὰ ομάδα 25 σοφῶν, οἱ ὁποῖοι μετέφραζαν διάφορα ἔργα. Βλ. Münir Aktepe, «Türkiyede Akademi meselesi ve II Abdülhamid'e Dil Akademisi hakkında sunulan layiha», *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, τ. II, 1968, 8, σ. 22-23.

65. Ἄλλα ἔργα τοῦ Ἐσατ Ἐφέντη, ὅπως *Tercüme-i Şifa, Şerh-i Hikmetil-İşrakîye*, ἀναφέρονται σὲ φιλοσοφικὰ θέματα καὶ σχόλια.

στό μικροσκόπιο, ὄργανα πολὺ σημαντικὰ γιὰ τὴ νέα Φυσικὴ ἐπιστήμη. Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ ἡ παρατήρηση τοῦ Καντεμίρ: «Quondam quidam fortissimus Turcae nomine Issadi Efendi et astronomus perfectissimus»⁶⁶.

Τελειώνοντας καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν παράθεση τῶν ἐπιστολῶν θὰ ἤθελα νὰ τονίσω τὸ γεγονὸς τῆς φιλίας τῶν δύο λογίων, τοῦ Χρυσάνθου Ἱεροσολύμων καὶ τοῦ Ἑσάτ Ἐφέντη, μιᾶς φιλίας ποὺ δὲν γνωρίζει ἔθνικὰ σύνορα, οὔτε περιορίζεται ἀπὸ τὶς διαφορετικὲς θρησκευτικὲς πεποιθήσεις. Τὰ αἰσθήματα καὶ τῶν δυὸ εἶναι θερμὰ καὶ εἰλικρινῆ. Τοὺς ἐνώνει ἡ ἀγάπη γιὰ τὴ γνώση καὶ τὴ φιλοσοφία, ποὺ εἶναι χαρακτηριστικὸ τῶν λογίων τοῦ τέλους τοῦ 17ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰώνα, οἱ ὅποιοι ἂν καὶ ἦταν μειονότητα, ὅπως λέει ὁ Virgil Cândea, ὥστόσο «ἐγκαινιάζουν τὸ πολιτισμικὸ κλίμα τῆς ἀνανέωσης τοῦ 18ου αἰώνα»⁶⁷.

ΟΙ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

1

Τῷ σοφωτάτῳ καὶ μακαριωτάτῳ καὶ ἀρίστῳ φίλῳ κυρίῳ Χρυσάνθῳ, πατριάρχῃ εὐ πράττειν.

Ἄν καλὰ καὶ πάντοτε νὰ τὴν ἔχω ὡς παροῦσαν εἰς τὴν μνήμην μου, καὶ νὰ ἀπολαμβάνω τῶν γλυκυτάτων τῆς συνομιλιῶν, κἄν ἐξ ἐπινοίας, ὅμως δὲν ὑποφέρω νὰ μὴν δώσω καὶ ἐγγράφως μικροὺς χαρακτηῖρας τῆς διαθέσεως τῆς καρδίας μου πρὸς τὴν μακαριότητά της καὶ νὰ φανερώσω πὼς ἂν ἴσως καὶ σχολάζῃ περὶ αὐτὴν ὁ νοῦς ἀνάγκη εἶναι καὶ ἡ καρδιά νὰ ἀκολουθῇ εἰς τὰ ἔχνη τοῦ νοῦς. Τὸ συμπέρασμα εἶναι πὼς ἐξ ἀνάγκης τὴν ἀγαπῶ, διατὶ τὴν ἐγνώρισα ἀξιέραστον, διὸ καὶ γράφω μετὰ τοῦ προσήκοντος χαιρετισμοῦ, καὶ τὴν παρακαλῶ νὰ μὲ προστάξῃ ὡς ἀληθῆ τῆς φίλον, ὅποιον καὶ θέλει μὲ γνωρίσῃ εἰς πᾶσαν τῆς ἔφρασιν.

ἀκκομι οὐκ ἰδα τὰ χαρτία οπου με εταξες να μου τα στηλης και μιν διαλογηστης τιποτας

1713 - Ιανουαρίου 11
ο φηλο σας εσαατ εφεντης

στ. 12-14 ἀκκόμι --- ἐφέντης: αὐτὲς οἱ τελευταῖες ἀράδες εἶναι οἱ μόνες αὐτόγραφες τοῦ Ἑσάτ ἐφέντη, γι' αὐτὸ καὶ εἶναι ἀνορθόγραφες.

66. I. Matei, ὁ.π., σ. 284, σημ. 15.

67. V. Cândea, «Les intellectuels du Sud Est-Européen au XVIIe siècle», RESEE, τ. 8, 1970, σ. 667.

2

Τῶ σοφωτάτῳ λογιωτάτῳ, καὶ ἡμετέρων φίλων ἀρίστῳ, κυρίῳ Χρυσάνθῳ πατριάρχῃ Ἱερουσαλήμ, τὸν προσήκοντα χαιρετισμὸν.

Ἔλαβον, ἀνδρῶν σοφώτατε καὶ φίλων ἐρασιμώτατε, τὸ φιλητικὸν αὐτῆς γράμμα, φιλοστόργως ἐπιδηλοῦν τὴν ἀμοιβαίαν ἀπόβροϊαν τῆς ἀμφοῖν ἡμῶν διακαοῦς διαθέσεως, ὡς καθὼς καὶ τὴν αὐτῆς ὑγείαν, ἣν ὡς ἐμοὶ οἰκειάαν νομίζω ἀγαθόν. Ὑπὲρ μὲν τούτων ἐχάρην, ἐλυπήθην δὲ καὶ ἀναλόγως εἰς τὰς κινήσεις, καὶ τρικυμίας ὅπου ἐσάλευσαν κατ' αὐτῆς οἱ φιλοτάραχοι ἐχθροί, ὧν πάντων καὶ ποιεῖ, καὶ δείκτει ὑπερτέραν ὁ Θεὸς τὴν αὐτῆς ἀρετήν. Εἶχα λάβει ὑπὲρ τούτων οὐκ ἄλλοπον τὴν εἶδησιν παρὰ τῶν αὐτόθι φίλων, οἱ ὅποιοι ἐν ταυτῶ μου ἔδωσαν, ὡς θεραπείαν τῆς λύπης καὶ τὴν σταθερὰν ἐλπίδα τῆς νίκης, καθὼς καὶ συνέβη. Ὁ Θεὸς θέλει τὴν φυλάττει πάντοτε ἀνωτέραν παντός ἀνιανοῦ. Ὁ μουλᾶς ὁ υἱός μου τὴν χαιρετᾶ, καὶ ὡς ἀληθῶς οὐ παύεται νιπτόμενος, ἔστοντας καὶ εὐπορεῖ τοῦ παρ' αὐτῆς μήγματος. Ταῦτα, καὶ ὁ βίος αὐτῆς ὁ πᾶσιν ἡδιστος, εἴη μήκιστος, καὶ ἀπῆμων.

ἐκ τῆς Κωνσταντίνου Ἰανουαρίου 30 1713

Ὁ γράφων μετὰ πάσης αἰδοῦς
καὶ εὐλαβείας προσκυνᾷ, τὴν
μακαριότητά της, καὶ ταπεινῶς
ἀσπάζεται αὐτῆς τὰς χεῖρας.

ὁ εὐνούστατος αὐτῆς Ἐσᾶδ

διὰ σημεῖον φιλίας πέμπω αὐτῇ ἓνα κουτὶ βραχатуκουлкум

στ. 8 δείκτει: δεικνύει || στ. 12 ὁ υἱός μου: Ὁ γιὸς τοῦ Ἐσᾶτ, Mehmet Efendi, εἶναι γνωστός μαθηματικὸς καὶ συνέγραψε ἔργο γεωμετρικὸ || στ. 22 βραχатуκουлкум: λουκούμια.

3

Τῶ μακαριωτάτῳ προσφιλεστάτῳ καὶ ἀρίστῳ τῶν ἐμοὶ φίλων πατριάρχῃ Ἱερουσαλήμ, κυρίῳ Χρυσάνθῳ, μετὰ τὸν φιλικὸν ἀσπασμὸν πάντα ἐπεύχομαι τὰ καταθύμια.

Τὴν τιμίαν αὐτῆς ἐπιστολὴν ἔλαβον, καὶ ἐχάρην τὴν ἀγαθὴν αὐτῆς ὑγείαν καὶ εὐημερίαν, ἣν Κύριος ὁ Θεὸς διαφυλάττει καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἐπὶ μήκιστον. Τὰ γραφόμενα ἐκατάλαβα. Ὅριζει πῶς ὁ φίλος ἦτον εἰς τὴν μακαριότητά της. Τοῦτο καὶ πριχοῦ νὰ ἔλθῃ ἢ ἐπιστολή της τὸ ἤξευρα, διότι καὶ ἐγὼ ἤμουν παρὼν μὲ τὸν νοῦν, πλὴν δὲν ἤμουν ὁρατὸς τοῖς αἰσθητοῖς ὑμῶν ὀφθαλμοῖς ὡσὰν ὅπου ἤμουν μόνον μὲ τὴν ψυχὴν χωρὶς τοῦ σώματος, ἀόρατον οὖσαν αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῦτο ἄς μὴ τὸ θαυμάσῃ ἢ ἄκρα ἀ-

τῆς σύνεσις, διότι κατὰ ἀλήθειαν τῶν ἀληθινῶν φίλων αἱ ψυχαὶ τῷ τόπῳ δὲν χωρίζονται, μήτε μακρύνοντας. Τῆς δὲ μεταξὺ ἡμῶν ἀληθινῆς φιλίας σημεῖον εἶναι καὶ τὰ ἀντιπεμπόμενα γράμματα, τὰ ὅποια ὅσον εἶναι συχνότερα τοσοῦτον τὴν φιλίαν δεικνύουσιν θερμότεραν καὶ ἀκμάζουσιν. Ἐλαβον καὶ τὰ τζούτζια ἤγουν τὰ τετράδια, καὶ ἄς εἶναι εἰς εἶδησίν της. Ταῦτα καὶ οἱ χρόνοι τῆς ὑμετέρας μακαριότητος εἴησαν θεόθεν πάμπολλοι καὶ πανευτυχεῖς.

αψιγ^ο φεβρουαρίου 13

Καὶ ὁ γράφας Ἰάκωβος διδάσκαλος, δοῦλος αὐτῆς προσκυνεῖ τὴν μακαριότητά της καὶ τὴν ἀγίαν αὐτῆς δεξιὰν εὐλαβῶς ἀσπάζεται. Τῆς ὑμετέρας μακαριότητος

ἄκρος φίλος

Ἐσὰδ

στ. 15 τζούτζια: ἀπὸ τὸ τουρκικὸ cüz = τεύχος, τετράδιο || στ. 19 Ἰάκωβος: ὁ Ἰάκωβος Μάνος ὁ Ἀργεῖος.

4

Μακαριώτατε καὶ σοφώτατε, καὶ τῶν φίλων μοι φίλτατε πατριάρχα Ἱερουσαλήμ κύριε Χρῦσανθε,

Τὴν ὑμετέραν μακαριότητα προσφιλῶς χαιρετῶ καὶ ἠδέως προσαγορεύω, δεόμενος τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ νὰ τὴν διαφυλάττῃ υἱαίνουσιν, καὶ εὐθιμῶσαν ἐν εὐημερίᾳ διηνεκεῖ μετὰ μακροβιότητος. Τὸ τίμιον της γράμμα περιχαρῶς ἔλαβον, ἐπειδὴ ἀπέσεισέ μου συμβᾶσαν μοι τινὰ ἀθυμίαν καὶ εἰς χαρὰν μετέβαλε, καὶ ὑπερβαλλόντως ἐχάρην τὴν ἀγαθὴν καὶ ποθεινοτάτην ἐμοὶ υἱεῖαν αὐτῆς, ἣν ὁ Θεὸς διαφυλάττει ἐπιμήκιστον. Τὰ γραφόμενα ἑκατάλαβα, δὲν ἔκαμνε χρεῖα ἔτζι ὀγλήγορα νὰ δώσης βάρος εἰς τὴν μακαριότητά της μὲ τὴν παροῦσαν μου ἐπιστολήν, ἐπειδὴ πάντοτε τὴν ἔχω παροῦσαν εἰς τὰ ὄμματα τοῦ νοῦς μου, καὶ τετυπωμένην εἰς τὴν καρδίαν μου, καὶ δύναμαι ἐν παντὶ καιρῷ καὶ ἡμέραν καὶ νύκτα νὰ ἀνοίξω τὴν θύραν τῆς καρδίας καὶ νὰ τὴν βλέπω, μάλιστα ἀδιακόπως καὶ τὴν ὀρῶ, καὶ συνομιλῶ μετ' αὐτῆς τὰ ἠδέα τῆς ἀγάπης λόγια. Πλὴν τὸ χαρτὶ καὶ τὸ μελάνι ἔκαμαν δαβᾶν μὲ τοῦ λόγου μου, καὶ εἶπον ὅτι ἀλήθεια ἐσὺ τὴν βλέπεις μὲ τοὺς νοητοὺς ὀφθαλμοὺς, ἀμὴ θέλομεν καὶ ἡμεῖς νὰ τὴν ἰδοῦμεν. Καὶ ἔτζι μὲ ἐπήγαν εἰς τὸν κριτὴν τῶν φίλων καὶ τὸν ἐφορον τῶν φιλιῶν, καὶ ἐδιγκλέτισε τὸν δαβᾶν τοὺς καὶ ἔκαμε χούκμι νὰ γράψω. Ἐγὼ δὲ ἀηλογήθην, ὅτι κονδύλι δὲν ἔχω, καὶ νὰ γράψω δὲν ἔμπορῶ, ὁ κριτὴς ὅμως ὤρισεν, ὅτι ἂν ἐσὺ κονδύλι δὲν ἔχεις, βάλε ἄλλον νὰ γράψῃ. Καὶ λοιπὸν κατὰ τὴν ἀπόφασιν τοῦ δικαστοῦ τῆς φιλίας ἔγραψα τὴν παροῦσαν διὰ χειρὸς τοῦ διδασκάλου Ἰακουμῆ, ὅστις προσκυνεῖ τὴν μακαριότητά της καὶ εὐλαβῶς ἀσπάζε-

ται τὴν δεξιάν της. Τοὺς χαιρετισμοὺς ὁποῦ ἔγραφε νὰ ἀποδώσω ἐκ μέρους της τῷ φίλῳ ἀγῶ, τοὺς ἔγραψα καὶ τοὺς ἔστειλα, ἕως τῶρα βέβαια ἐνεχειρίσθησαν. Ἄς ἔχω πάλιν τίμιον γράμμα δηλωτικὸν τῆς ἀγαθῆς τηφῦγείας, καὶ οἱ χρόνοι αὐτῆς εἶψαν ἀμύπολλοι καὶ ἀγαθοί.

αψιγ^ω μαρτίου 19
τῆς ὑμετέρας μακαριότητος φίλος ἄριστος, Ἐσάδ.

στ. 5 εὐθυμῶσαν: εὐθυμοῦσαν || στ. 15. δαβᾶν: τουρκ. dava = δίκη, ὑπόθεση || στ. 17 ἐδιγκλέτισε: τουρκ. dinlemek = ἀκούω || στ. 18 χούκμι: τουρκ. hüküm = ἀπόφαση || στ. 22 Ἰακουῆς: ὁ Ἰάκωβος Μάνος.

5

Μακαριώτατε, σοφώτατε, καὶ τῶν φίλων μοι ἐξαίρετε πατριάρχα Ἱερουσαλήμ κύριε Χρῦσανθε,

Τὴν ὑμετέραν μακαριότητα χαιρετῶ, καὶ ἡδέως προσαγορεύω. Παρακαλῶ Κύριον τὸν Θεὸν νὰ τὴν διαφυλάττῃ ἐν υγείᾳ καὶ εὐτυχίᾳ διηνεκεῖ μετὰ μακροβιότητος. Ἐγραψα μὲν καὶ προλαβόντως εἰς τὴν μακαριότητά της χαρακτηρίζοντας μὲ τὰ γράμματα τὴν πρὸς αὐτὴν γνησίαν φιλίαν καὶ πόθον ἔγκαρδον, ὑποπτεύομαι δὲ ἐκείνη μοι ἢ ἐπιστολὴ νὰ μὴν ἐνεχειρίσθῃ τῇ ὑμετέρᾳ μακαριότητι. Ἐστάλθῃ δὲ εἰς τὰς χεῖρας τῶν καπικεχαγιάδων τῆς Μολδοβλαχίας μέσα εἰς τὸν πλίκον τους, καὶ διὰ τοῦτο ἀναγκαζόμενος ὑπὸ τῆς ἐν τῇ ψυχῇ ἀγάπης ὑπερβλυζούσης αἰεὶ ἐπρόσθεσα καὶ τὴν παροῦσαν ἐπιστολήν, ἐπειδὴ αἱ ψυχαὶ τῶν φιλουμένων ἀμέσως ὡς αἶνλοι ἀλλήλαις ἐντυγχάνουσι, καὶ ὅταν θέλουσι δύνανται ἀκωλύτως νὰ συνδιαλέγονται. Αἱ δὲ σωματικαὶ θεαὶ ὡσπερ δι' ἐσόπτρων διὰ τῶν γραμμάτων ἐνοπτρίζονται καὶ εἰ μὲν καὶ ἢ προλαβοῦσα ἐγκεχειρίσται χάρις τῷ Θεῷ τῷ φίλῳ τῷ πλεονάσαντι τὴν διὰ γραμμάτων ὁμιλίαν, εἰ δὲ ἐκείνη τῆς ἐγχειρίσεως ἐκπέπτωκε τὴν παροῦσαν καὶ ἀντ' ἐκείνης οὐκ οἶδα δέξεταί σου ἢ τιμία καὶ φίλη κεφαλὴ καὶ ἀμνημοσύνης ἡμᾶς οὐ μέμψεται, ἀλλ' οἷς ποθοῦμεν παρ' αὐτῆς γράμμασιν ἀμείψεται. Καὶ οἱ χρόνοι τῆς ὑμετέρας μακαριότητος εἶψαν πολλοὶ καὶ εὐτυχεῖς.

αψιγ^ω μαρτίου κθ'

τῆς ὑμετέρας μακαριότητος
φίλος ἄριστος
Ἐσάδ.

6

Μακαριώτατε καὶ σοφώτατε πατριάρχα Ἱερουσαλήμ, τῶν φίλων μοι πάντων ἄριστε καὶ προσφιλέστατε,

Τὴν ὑμετέραν μακαριότητα χαιρετῶ, καὶ ἠδέως προσαγορεύω δεόμενος Κυρίου Θεοῦ νὰ τὴν διαφυλάττῃ υἱαίνουσαν, καὶ εὐθυμοῦσαν ἐν εὐημερίᾳ διηνεκεῖ μετὰ μακροβιότητος. Τὸ τίμιον αὐτῆς γράμμα ἔλαβον προημερόθεν, καὶ ἐχάρην μὲν εὐθὺς τὴν ἀγαθὴν τῆς υἱείας. Κατόπι δέ, ἐπειδὴ ὁ κοινὸς φίλος ἐσημείωνεν εἰς τὸ πρὸς ἐμὲ αὐτοῦ γράμμα πὼς ἡ μακαριότης αὐτῆς νὰ ἦτον ὀλίγον ἀχαμνή, μὲ ἐκακοφάνῃ καὶ ἐλυπήθην, πλὴν πάλιν ἀκολούθως ἐσημείωνε πὼς ἐσάβδισε τὴν ἀχαμνοσύνην τῆς καὶ ἔγινε καλὰ καὶ αὖθις ἐχάρην, καὶ ἐδόξασα τὸν Θεὸν διὰ τὴν υἱείαν τῆς, ἣν καὶ ὁ Θεὸς διαφυλάττει ἀδιάπτωτον καὶ εἰς τὸ ἐπιμήκιστον. Διὰ τὸ μεχτούπι ὅπου ἐζήτησε πρὸς τὸν περιφανέστατον Σεῖσλάμεφέντην ἐπαρακάλεσα πολλὰ τὸν ἐνδοξότατον Ἰσμαήλεφέντην, ὅμως μετὰ ὄραν ἰκανὴν μὲ ἀπεκριθῆ πὼς πολλὰ ἐσυλλογίσθη, καὶ δὲν τὸ ἤρεν εὐλογον, μάλιστα καὶ πολλὰ δύσκολον τὸν ἐφάνῃ νὰ γράψῃ περὶ αὐτῆς εἰς τὸν ρηθέντα. Μάλιστα ὅπου καὶ ἡ μακαριότης σου εὐρίσκεται εἰς τὴν Ἀνδριανούπολιν καὶ ὁ υἱός του διὰ χάριν μου τὸν ἐπαρακάλεσε νὰ γράψῃ πλὴν δὲν ἐκα[τα]πείσθη λέγοντας πὼς ὁ πατριάρχης τῆς Ἱερουσαλήμ φίλος μου εἶναι καὶ εἰς ἄλλην του συνδρομὴν εἶμαι πρόθυμος, αὐτὸ δὲ τὸ μεχτούπι πολλὰ μὲ φαίνεται δύσκολον καὶ ἄπρεπον. Ἐλπίζω εἰς τὸν Θεὸν νὰ μὴν χρειασθοῦν τὰ τοιαῦτα γράμματα. Ἄς ἔχω δὲ τίμιόν τῆς γράμμα δηλωτικὸν τῆς ἀγαθῆς τῆς υἱείας καὶ παντὸς χρειώδους· οἱ δὲ χρόνοι τῆς ὑμετέρας μακαριότητος εἴησαν πολλοὶ καὶ ἀγαθοί.

αψιγ^ω μαῖον ΙΙ

τῆς ὑμετέρας μακαριότητος
φίλος γνησιώτατος
Ἑσάδ.

στ. 9 ἐσάβδισε: τουρκ. savmak = διώχνω || στ. 11 μεχτούπι: τουρκ. mektup = γράμμα ||
στ. 12 σεῖσλάμεφέντην: τουρκ. seyhülislam = ὁ μόνος ἔγκυρος ἐρμηνευτῆς τοῦ Κορανίου, ἀνώτερος ἀξιωματοῦχος τῆς Πύλης.

7

Μακαριώτατε καὶ σοφώτατε πατριάρχα Ἱερουσαλήμ, τῶν φίλων μοι ἄριστε,

Τὴν ὑμετέραν μακαριότητα χαιρετῶ, καὶ ἠδέως προσαγορεύω δεόμενος τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ νὰ διαφυλάττῃ αὐτὴν υἱαίνουσαν, καὶ εὐθυμοῦσαν μετὰ μακροβιότητος ἐν εὐημερίᾳ διηνεκεῖ. Τὸ τίμιον αὐτῆς γράμμα λίαν ἀπὸ καρδίας ἐχάρην, καὶ ἐδόξασα τὸν Θεόν. Ἄρησα μὲν νὰ τὴν ἀποκριθῶ, ὅμως ἄς εἶναι βέβαιη πὼς πάντοτε τὴν ἔχω τυπωμένην εἰς τὴν διάνοιάν μου, καὶ εἰς τὴν μνήμην μου, καὶ συνομιλῶ μετ' αὐτῆς διηνεκῶς. Ἐμαθον

πὼς θέλει νὰ ἀποδημῆσῃ ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολιν. Εἰ μὲν καὶ γνωρίζῃ, πὼς τὰ πράγματα τρέχουν εἰς καλὴν κατάστασιν, ἄς εἶναι καλὸν τῆς κατευδίου, εἰ δὲ καὶ δὲν προγνωρίζῃ καλὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων ἀλλὰ ἀνωμαλίας, ἄς μὴν βιασθῆ νὰ ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολιν. Ἐχει καὶ αὐτοῦ φίλους μὲ τοὺς ὁποίους θέλει ἐγλενδίζει. Ἄς ἔχω πάλιν τίμὸν τῆς γράμμα δηλωτικὸν τῆς ἀγαθῆς τῆς υἰεῖας καὶ οἱ χρόνοι αὐτῆς εἶψαν πολλοὶ καὶ ἀγαθοὶ

αψιγ^ο ἀγούστον ιστ^ι

τῆς ὑμετέρας μακαριότητος

φίλος ἄριστος

Ἐσάδ.

στ. 13 ἐγλενδίζει: τουρκ. eglenmek = διασκεδάζω.

8

Τοῦ σοφωτάτου Ἐσάδ ἐφέντη.

Μακαριώτατε καὶ σοφώτατε δέσποτα,

Τὴν ὑμετέραν μακαριότητα ἀκριβῶς χαιρετῶ, δεόμενος τοῦ παναγάθου Θεοῦ ὅπως διαφυλάττει αὐτήν, ἄνοσον, εὐθυμον, ὑγιᾶ, καὶ ἀνωτέραν παντὸς ἐναντίου. Τὸ φιλικὸν αὐτῆς γράμμα ἔλαβον, καὶ διὰ τὴν ποθεινὴν μοι υἰεῖαν αὐτῆς Κύριον τὸν Θεὸν ἐδόξασα. Ὁ ποταμὸς ὁποῦ ὀρίζει ἡ ὑμέτερα μακαριότης ὅτι μεσιτεύει ἀναμεταξὺ μας μᾶς χωρίζει κατὰ τὸ σῶμα, ἀλλ' ὄχι παντελῶς κατὰ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ νὰ μὴν ἔγραψα τόσον καιρὸν εἴ ὑμέτερα μακαριότητι, δὲν πρέπει νὰ ἀποδοθῆ εἰς ἄλλο, παρὰ εἰς τὸ εἰλικρινὲς καὶ ἄδολον τῆς μεταξὺ ὑμῶν συνηθείας, ἡ ὁποία ἀναγκάζουσα νὰ ἔχω εἰς τὸν νοῦν μου ἐσφραγισμένον τὸν τύπον καὶ χαρακτῆρα τῆς, ὁποῦ μὲ ἀθανάτους καὶ ἀνεξάλειπτους χαρακτῆρας ἐχαρακτήρισε, καὶ ἀποῦσαν ὡς παροῦσα τὴν φαντάζομαι, καὶ λέγοντας εἰς τὸν νοῦν μου, τί χρεῖα τοῦ ἐν γράμμασι λόγου, ὁποῦ ὁ προφορικὸς ἔχει τὸ κῦρος, προσομιλῶ αὐτῆς πολλάκις καὶ τοῦτο ὅτι ἀληθὲς ἀναμφίβολον εἰς ἐκείνους ὁποῦ ὑπεῖκαν εἰς τοὺς θεσμοὺς τῆς φιλίας, ἐπειδὴ καὶ οἱ εἰλικρινεῖς φίλοι ὅσον κατὰ τὸ σῶμα ἀποσχοινίζονται, καὶ διαζεύγνυνται, τόσον συζεύγνυνται κατὰ τὴν ψυχὴν. Ἀλλὰ διὰ νὰ μὴν παρεξηγηθῆ ἡ πολυκαιρινὴ μου σιωπὴ, καὶ ἀποδοθῆ εἰς λήθην (ὃ μὴ γένοιτο) ἢ ἀμέλειαν, πολλάκις ἠθέλησα νὰ γράψω, καὶ προτοῦ νὰ λάβω τὸ σεβάσμιον γράμμα τῆς, ὅμως μὲ τὸ νὰ ἠκούετο, ὅτι εἶναι διὰ νὰ ἔλθῃ ἡ βασιλεία εἰς τὴν Πόλιν, μὲ ἐφάνη εὐλογον νὰ ἀναβάλω τὴν διὰ γραμμάτων ἐκ μέρους μου συνομιλίαν πεμπομένων εἰς Ἀδριανούπολιν καὶ ἐκ τῆς Ἀδριανού εἰς τὴν Βλαχίαν. Ὅθεν εὐθὺς ὁποῦ θεῖα ἐδοκίμια ἔφθασεν εἰς τὴν Πόλιν, δὲν ἔλλειψα νὰ κάμω τὸ χρέος μου, καὶ φανερόντως τὰ σαφῆ, τὸ εἰλικρινὲς δηλαδὴ τῆς μεταξὺ ἡμῶν φιλίας, νὰ τὴν παρακαλέσω νὰ μὴν μὲ λείπουν συχνὰ γράμματα τῆς ὑμετέρας μακαριότητος, ἐμφανιστικὰ τῆς ἐφε-

τῆς μοι ὑγείας αὐτῆς, ἧς τὰ ἔτη εἶησαν θεόθεν πάμπολα καὶ πανευτυχῆ.
 αψιγ' νοεμβρίου κθ' τῆς ὑμετέρας μακαριότητος.

Στὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ λείπει τὸ ὄνομα τοῦ ἀποστολέα, ἀλλὰ τὸ προσθέτει στὴν ἀρχὴ ὁ ἴδιος ὁ Χρύσανθος. Στὸ πίσω μέρος ἀκολουθοῦν 9 ἀράδες μὲ ἀραβικὴ γραφὴ, ὅπου ἡ ὑπογραφή τοῦ Ἑσάτ.

9

*Μακαριώτατε σοφώτατε καὶ σεβασμιώτατε δέσποτα,
 Τὴν ὑμετέραν μακαριότητα φιλοφρόνως ἀσπάζομαι, καὶ ἀκριβῶς χαιρετῶ
 δεόμενος τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ, ὅπως διαφυλάττει αὐτὴν ἄνοσον, εὐθυ-
 μον, ὑγιᾶ, καὶ ἀνωτέραν παντὸς ἐναντίου. Σεβάσιμον αὐτῆς γράμμα ἔλαβον
 καὶ διὰ τὴν ἀγαθὴν τῆς ὑγείαν Κύριον τὸν Θεὸν ἐδόξασα. Ὅριζει ὅτι ἡ αἰτία
 τῆς ἀργοπορίας εἰς τὴν ἀπόκρισιν τοῦ προπεμφθέντος μοι γράμματος εἶναι
 μὲ τὸ νὰ μὴν ἠθέλησε νὰ μᾶς ἐνοχλῆ. Εἰς αὐτὸ ἄς ἠξεύρει ἡ μακαριότης
 αὐτῆς, πὼς ἂν εἰς ἄλλους φίλους τὰ παρὰ τῶν φίλων πεμπόμενα χαρακτη-
 ριστικὰ τῆς ὑγείας γράμματα, προξενοῦν πείραξιν καὶ ἐνόχλησιν, εἰς ἐμένα
 ὅμως τὸ ἐναντίον, τὰ γράμματα τῆς μακαριότητος αὐτῆς, ἀναδυναμώνουν
 τὸ σῶμα, ἀναζωπυροῦσι τὰ πνεύματα καὶ τῷ ἄλλῳ νοῖ, ἄλλον τροφήν ὑπο-
 χορηγοῦσι, καὶ εἰς αὐτὸ ἄς τύχω συγγνώμης, ἂν δὲν φυλάττω τοὺς θεσμοὺς
 τῆς φιλίας. Παραστήνοντάς μας προσέτι τὴν φιλικὴν αὐτῆς ἀντάμωσιν μὲ
 τὸν ἐκλαμπρότατον ἡγεμόνα, ὀρίζει ὅτι ἐκ τῆς συνομιλίας τῆς αὐτοῦ ὑψη-
 λότητος τῇ ὑμετέρα μακαριότητι προσγινομένη χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις εἶναι
 ὑπὲρ λόγον καὶ εὐνοϊαν. Εἰς αὐτὸ οὐδαμῶς ἀμφιβάλλομεν, ἠξεύροντας ὅτι
 τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ χαίρει, ἐχάρην δὲ εἰς τοῦτο ὅπου γράφουσα ἡ μακα-
 ριότης αὐτῆς ὅτι εἰς κάθε ἔθνος εἶναι τεταγμένοι παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπιστάται
 ἄγγελοι, ὀρίζει ὅτι ἐπεμψε κατὰ τούτους τοὺς καιροὺς καὶ αἰσθητὸν ἄγγε-
 λον τὴν αὐτοῦ ὑψηλότητα. Ὑπερεχάρην δὲ ὅπου ἀνθ' ἑνὸς ἐδιπλασίασαν
 οἱ αἰσθητοὶ ἄγγελοι. Εἰς αὐτὸ δὲ ὅπου ὀρίζει ὅτι ἔχει σκοπὸν νὰ ἐπανακάμ-
 ψῃ πάλιν εἰς τὴν Βλαχίαν, διὰ κάποιας ὑποθέσεως τῆς ὅπου εἶχεν ἀφήσει
 ἐκεῖ ἀτελείωτας, δὲν ἔχομεν τι ἄλλο νὰ εἰπῶμεν, παρὰ ὅτι ἡ ὑμετέρα μα-
 καριότης ὅπου καὶ ἂν ἦναι, αἱ ὑποθέσεις τῆς πάντοτε πανταχοῦ κατευθύ-
 νονται καὶ κατευοδοῦνται ἀπὸ τὴν θεῖαν εὐσπλαχνίαν καὶ ἔλεος. Ὁ υἱὸς
 μου μουλᾶς ἀκριβῶς χαιρετᾶ τὴν ὑμετέραν μακαριότητα, καὶ εὐχαριστεῖ διὰ
 τὸ μαντῆλι ὅπου τὸν ἔστειλε, καὶ παρακαλεῖ νὰ τὸν εὐχεται. Τοῦ ἁγίου Συλ-
 ληβρίας τὰ πτερὰ τῆς διανοίας τόσον τὰ ἐλέπτυνεν ἡ νηστεία, ὅπου τὸν ἔκα-
 με νὰ πετᾶ εἰς τὰ ὑψηλά, καὶ νὰ ὑπερφρονῇ τῶν ἀνθρωπίνων, ὄχι μὲ τὴν
 διὰ λόγων φιλονικεῖαν, ἀμὴ καὶ μὲ αὐτὴν τὴν σιωπὴν νικᾶ καὶ ἀποστομώνει
 μὲ ἕνα σχῆμα μυρίους ρήτορας. Εἰς τοῦτο ὅπου παρακαλεῖ νὰ μὴν τὴν εὐγά-
 λωμεν ἀπὸ τὸν νοῦν μας, καὶ θαυμαζόμεθα καὶ χαιρόμεθα. Θαυμαζόμεθα
 μὲν πὼς παρακαλεῖ εἰς πρᾶγμα ἀδύνατον, ὅπου ἂν θελήσωμεν νὰ κάμωμεν*

τὸ ἐναντίον, καὶ νὰ τὴν εὐγάλωμεν ἀπὸ τὸν νοῦν μας, δὲν ἠμποροῦμεν, χαιροῦμεθα δὲ ὅπου ἔχοντάς μας (ὡς φαίνεται) ἢ μακαριότης αὐτῆς εἰς ὑπόληψιν πὼς νὰ ἔχωμεν δύναμιν νὰ ἐνεργήσωμεν ὑπὲρ ἀνθρώπων. Μᾶς παρακαλεῖ νὰ μὴν κάμωμεν τὸ ἀδύνατον. Ἐλάβομεν ἀπὸ τὸν ἠγουμένον τὰ ὅσα περιέχει τὸ πρὸς τὴν πανοσιότητά του τεφτέρι, καὶ εὐχαριστοῦμεν τὴν ὑμετέραν μακαριότητα. Τὰ χαιροῦμεθα εἰς τὴν ἀγαθὴν τῆς υἰεῖαν, τὰ δὲ ἔτη τῆς ὑμετέρας μακαριότητος εἶψαν θεόθεν πάμπολα καὶ πανευτυχῆ.

αψιδ' μαρτίου κ'.

Τῆς ὑμετέρας μακαριότητος φίλος ἐξάιρετος

Ἐσατ ἐφέντης

Ἡ ὑπογραφή εἶναι μὲ ἄλλο χέρι ἀπὸ αὐτὸ τοῦ γραφέα, προφανῶς τοῦ ἴδιου τοῦ Ἐσατ.

10

Μακαριώτατε καὶ θεοσέβαστε δέσποτα,

Τὴν ὑμετέραν μακαριότητα χαιρετοῦμεν, καὶ φιλικῶς προσαγορευόμεν, δεόμενοι Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὅπως διαφυλάττοι αὐτὴν ὑγιαίνουσαν καὶ εὐθυμοῦσαν μετὰ μακροβιότητος. Σεβάσμιον αὐτῆς γράμμα ἔλαβον, καὶ διὰ τὴν ποθεινοτάτην μοι υἰεῖαν τῆς Κύριον τὸν Θεὸν ἐδόξασα. Ἐλαβον ὁμοῦ καὶ τὸ δῶρον ὅπου μᾶς ἔστειλε, μὲ τὸ ὅποῖον εἰς τὴν ἀναφορὰν καὶ υἰεῖαν τῆς μακαριότητός της χαιροῦμεθα. Διὰ δὲ τὴν πρὸς ἐκεῖνον συνδρομὴν μας ὅπου ὀρίζει καὶ παρακαλεῖ νὰ μὴν λείπη, ἃς εἶναι βεβαία ὅτι εἰς πολλὰ μέρη ἀξιόλογα εἶπα πολλάκις κατὰ τὸ δυνατόν τὸ καλὸν του, καὶ ἐσύνδραμα μὲ λόγον εἰς ὅ,τι ἠδυνήθη, καὶ ἃς ἤξεύρει ὅτι κατὰ τὸ παρὸν ὀλίγον τοῦ βάρους ἐκουφίσθη. Τὸ δὲ πρὸς τὸν φίλον γράμμα μεταγλωττισθὲν τὸ ἐν χεῖρισί μου καὶ τὸ ἀνέγνωσε, καὶ ἐκατάλαβε καλῶς τὰ γραφόμενα, καὶ ἔκαμε καλῶς ἔγραψεν ἢ μακαριότης αὐτῆς, ἣς τὰ ἔτη εἶψαν θεόθεν πάμπολα καὶ πανευτυχῆ.

αψιδ^ο μαῖου κε'

Τῆς ὑμετέρας μακαριότητος φίλος πρόθυμος

Ἐσατ ἐφέντης

στ. 11 φίλον: πρόκειται γιὰ τὸν Κωνσταντῖνο Βασσαράβα Βρανκοβάνο.

11

Μακαριώτατε καὶ θεοσέβαστε δέσποτα

Τὴν ὑμετέραν μακαριότητα φιλικῶς προσαγορεύω, δεόμενος τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ ὅπως διαφυλάττοι αὐτὴν ἄνοσον, εὐθυμον, ὑγιᾶ, καὶ ἀνωτέραν παντὸς ἐναντίου. Σεβάσμιον αὐτῆς γράμμα ἔλαβον, καὶ διὰ τὴν ἀγαθὴν τῆς υἰεῖαν, Κύριον τὸν Θεὸν ἐδόξασα. Ἐκατάλαβα καὶ τὰ ὅσα ὀρίζει ἢ μακα-

ριότης αὐτῆς. Τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον ἀπὸ τὸν τόπον εἰς τὸν ὅποιον ἦτον πρότερον, τὸν εὐγαλαν, καὶ τὸν ἔβαλαν εἰς ἄλλον τόπον, καὶ ἂν καλὰ αὐτὴ ἢ μετοίκησις νὰ ἔγινε κάποιας στενοχωρίας αἰτία εἰς τοῦ λόγου του, (καὶ καθὼς λέγουν) εἰς τὴν ἀρχὴν ὀλίγον νὰ ἐταλαιπωρήθη, ὅμως κατὰ τὸ παρὸν εὐρίσκεται εἰς ἄνεσιν, καὶ καλλίτερα ἀπὸ πρῶτα. Διὰ τὴν ὥραν λόγον τινὰς νὰ εἰπῆ ὑπὲρ αὐτοῦ εἶναι ἐπικίνδυνον διατὶ ἀκούεται, καὶ τώρα εὐρισκόμενοι εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ἐρεύνης τῶν κτημάτων καὶ χρημάτων, εἶναι ἄφλεκτοι. Ἐλεος ἀνίσως καὶ εἶναι διὰ νὰ τὸν γίνῃ κατόπι, ἢ ὄχι, εἶναι ἄδηλον. Τὰ δὲ ἔτη τῆς ὑμετέρας μακαριότητος εἶησαν θεόθεν πάμπολα καὶ πανευτυχῆ.

αψιδ' Ἰουνίου κθ'

Τῆς ὑμετέρας μακαριότητος φίλος καὶ εἰς τοὺς ὀρισμοὺς
Ἐσατ ἐφέντης

στ. 6 τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον: τὸν Κωνσταντῖνο Βασσαράβα Βρανοκβάνο.

12

Μακαριώτατε καὶ σοφώτατε δέσποτα,

Τὴν ὑμέτεραν μακαριότητα φιλικῶς χαιρετῶ, δεόμενος τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ ὅπως διαφυλάττοι αὐτὴν εὐθυμον, ὑγιᾶ, καὶ ἀνωτέραν παντὸς ἐναντίου. Σεβάσμιον γράμμα τῆς ὑμετέρας μακαριότητος ἔλαβον, ἐξ οὗ τὴν ἀγαθὴν αὐτῆς ὑγείαν μαθὼν εὐχαριστηρίους ἀνέπεμψα τῶ σῶζοντι καὶ διατηροῦντι αὐτὴν Θεῶ. Τὰ φλωρία ὅπου ἦτον εἰς τὸ γράμμα τὰ ἔδωσα τῶ νιῶ μου μουλᾶ καὶ εὐχαριστῶντας τὴν προσήκουσαν προσαγόρευσιν ἀπονέμει τῇ ὑμέτερα μακαριότητι, καὶ ἀπορεῖ εἰς τὶ δούλευσιν τῆς εὐρέθηκεν, ὅπου τόσον τὸν εὐεργετεῖ. Διὰ τοὺς φίλους της ἂν καλὰ καὶ ἦτον νὰ λυπηθῆ τινὰς, ὅμως ἐπειδὴ καὶ τὸ ἅγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ ἔτσι ἦτον εὐχαριστοῦντες τὸ ὄνομά του πρέπει νὰ μὴν λυπούμεθα. Ἀπὸ κάποια ἐπιζήμια γράμματα προξενηθησομένην αὐτῇ ζημίαν, παρόντος ἐμοῦ μὲ κοινὴν συμβουλήν ὁ ἀρχων δραγουμάνος τὴν ἐκυβέρνησε, χωρὶς νὰ ἀποφανῆ παντελῶς καὶ Θεοῦ εὐδοκούντος εἰς τὸ ἐξῆς κανένα αἴτιον λύπης δὲν θέλῃ συνέβῃ. Μόνον ἄς εἶναι μὲ σταθερὰν καὶ γενναίαν καρδίαν, καὶ ἄς μὴν ἐνοχλῆται. Ὁ φίλος της μυνετζήμπασης φιλικῶς καὶ ἀκριβῶς χαιρετᾷ τὴν ὑμέτεραν μακαριότητα, καὶ λέγοντας ὅτι εἶναι ἀναμφίβολον πὼς τὸ ἐρχόμενον ἔτος θέλει ἀκολουθήσει σελήνης καὶ ἡλίου ἐκλειψις, τὴν παρακαλεῖ νὰ στοχασθῆ εἰς τὸ βιβλίον της ἐπιμελῶς, πότε, καὶ τὶ ὥρα, καὶ πόσον θέλει συνέβῃ, καὶ πόσῃ ὥραν θέλει βαστάζει, καὶ γράφοντάς το εἰς ἕναν καγιμέν, νὰ μὲ τὸ στείλῃ. Τὴν στέλνει καὶ δύο χοκάδες ματζούνι. Εἰς τὸν τόπον ὅπου ἦτον νὰ πηγαίνῃ, ἂν δὲν ἐκίνησεν ἀκόμη, εὐρίσκω εὐλογον νὰ μὴν πηγαίνῃ καὶ πάλιν ὅτι εἶναι ὁ ὀρι-

σμός της, τὰ δὲ ἔτη τῆς ὑμετέρας μακαριότητος εἶσαν θεόθεν πάμπολα καὶ πανευτυχή.

αψιδ' αὐγούστου κθ'

Τῆς ὑμετέρας μακαριότητος φίλος γνήσιος

Ἐσατ.

στ. 9 φίλους της: ἔχει προηγηθεῖ ἡ ἐκτέλεση τοῦ Βασσαράβα καὶ τῶν γιῶν του. Ἀκόμη ὁμοῦ φοβᾶται ὁ Ἐσατ λογοκρισία στὰ γράμματα γι' αὐτὸ καὶ μιλάει ἀόριστα || στ. 12 *δραγουμάνος*: ὁ Ἰωάννης Μαυροκορδάτος || στ. 20 *καγιμές*: τουρκ. kaime = ἐπίσημο ἔγγραφο || στ. 22 *νὰ μὴν πηγαῖνη*: τελικὰ ὁμοῦ ὁ Χρῦσανθος πῆγε στὴ Μπογδανία, ὅπως μαρτυρεῖται ἀπὸ τίς πρὸς Ἰωάννη Μαυροκορδάτο ἐπιστολές του.

13

Μακαριώτατε καὶ σοφώτατε δέσποτα,

Τὴν ὑμετέραν μακαριότητα ἀκριβῶς χαιρετῶ, καὶ φιλικῶς προσαγορεύω, δεόμενος τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ ὅπως διαφυλάττοι αὐτὴν ἄνοσον, ὑγιᾶ, καὶ μακρόβιον, οὗ τῇ θείᾳ χάριτι μέχρι τοῦ παρόντος καὶ ἐγὼ ὑγιαίνω. Σεβάσμιον αὐτῆς γράμμα ἔλαβον καὶ διὰ τὴν πολυπόθητόν μοι υἰείαν της, ὑπερεχάρην. Ἐγνων καὶ τὰ ἐφεξῆς σημειούμενα, ὁμοίως καὶ τὰ γραφόμενα εἰς τὸ πρὸς τὸν ἄρχοντα κυρίτζη Δημητράκη Ἰουλιανὸν πιττάκιον, καὶ ἐχάρην. Ἡ μακαριότης αὐτῆς ἄς εἶναι βεβαία ὅτι ἡ ἀκραιφνῆς καὶ ἀκίβδηλος φιλία τέτοιας ρίζας ἐξάπλωσεν εἰς τὴν καθαρὰν μου καρδίαν, ὅπου κανένας ἄνεμος δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὰς ἀποσπάσῃ. Καὶ γνωρίζουσά με τοιοῦτον, καὶ ἠξέυρουσα ὅτι τῶ φιλοῦντι οὐδὲν τῆς τοῦ φιλουμένου υἰείας τερπνότερον, ἄς μὲ χαροποιεῖ μὲ συχνὰ σημαντικὰ τῆς πολυποθῆτου μοι υἰείας της γράμματα. Ὁ ἐξαίρετός της φίλος ἀκριβῶς τὴν χαιρετᾷ. Τροφὴ τῆς γλώττης του εἶναι ἡ εὐφημία τῆς μακαριότητός της. Ἐλαβον ἐκεῖνο ὅπου μὲ ἔστειλε καὶ εὐχαριστῶ. Τὰ δὲ ἔτη τῆς ὑμετέρας μακαριότητος εἶσαν πολλὰ καὶ εὐτυχή.

αψιδ' ^ω δεκεμβρίου 16

Φίλος τῆς ὑμετέρας μακαριότητος

Ἐσατ.

14

Μακαριώτατε καὶ σοφώτατε δέσποτα,

Τὴν ὑμετέραν μακαριότητα ἀκριβῶς χαιρετῶ, δεόμενος τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ ὅπως διαφυλάττοι αὐτὴν ἄνοσον, εὐθυμον, ὑγιᾶ, καὶ ἀνωτέραν παντός ἐναντίου. Φιλικὸν αὐτῆς γράμμα ἔλαβον, καὶ διὰ τὴν ἀγαθὴν της υἰείαν τὸν Θεὸν ἐδόξασα. Ἐγνων καὶ τὰ γραφόμενα. Πόσην χαρὰν προξενοῦν εἰς

τοῦ λόγου μου τὰ χαρακτηριστικά τῆς ἐφετῆς μοι ὑγείας τῆς γράμματα δὲν εἶναι χρεῖα νὰ τὸ φανερώσω, ἐπειδὴ καὶ εἶμαι πληροφορημένος πῶς γνωρίζει καλὰ τὸ καθαρὸν καὶ ἄδολον τῆς φιλίας μου. Τὰ περὶ ἡμᾶς χάριτι Θεοῦ καλῶς ἔχουσι, καὶ τὸν ἄρχοντα δραγουμάνον ἄς τὸν γνωρίζει ἡ μακαριότης αὐτῆς ὡς καὶ πρότερον, καὶ περισσότερον θερμότατον αὐτῆς φίλον, καὶ εἰς τὰς τυχούσας τῆς χρεῖας χωρὶς ἀνάγκασιν κατὰ δύναμιν ὑπερασπιστήν. Ἄς εἶναι γνωστὸν αὐτῇ ὅτι ὁ κουδς μουλασῆς γράφοντας πρὸς τὸν μουνετζίμπαση ἐφένδην (ὁ ὁποῖος ἀκριβῶς χαιρετᾷ τὴν ὑμετέραν μακαριότητα) γράμμα, ἐγύρευσε φερμάνι διὰ τοὺς ἱερεῖς, τὸ ὁποῖον ἐζητήσαμεν ἀπὸ τὸν ἡγούμενόν τῆς, καὶ εἶπε πῶς ἔχει δύο ἄρζια εἰς τὸ χέρι δι' αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν. Τὰ εἶδα καὶ ἐγώ, καὶ μὲ ἄρεσαν, καὶ ἦτον νὰ δοθοῦν. Ὑστερότερα πάλιν συνομιλῶντας δι' αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν μὲ τὸν ἡγούμενον, μὲ εἶπεν ὅτι ἐσυμβουλευθῆ με τοὺς Φράγγους, καὶ δὲν εὐρέθη εὐλογον νὰ ἀναμοχλεύονται ὑποθέσεις εἰς αὐτὸν τὸν καιρὸν, ὅθεν ἔμεινε τὸ πρᾶγμα ἔτσι. Κατόπι ὁμως θέλομεν ἐπιμεληθῆ, καὶ ἐλπίζομεν νὰ λάβῃ τέλος μὲ τὸ μααριφέτι τοῦ καημμεκάμη. Ἐλπίζω εἰς τὸν πανάγαθον Θεὸν νὰ ἀξιωθῶμεν μετ' οὐ πολὺ καὶ τῆς σωματικῆς ἐντευξέως, ἐπειδὴ καὶ τοὺς ρωμαίους ὅπου ἐκίνησαν κατὰ τὸν Μωρέα εἰς τὸ Μπογάζ Χισαρί τοὺς ἐγύρισαν ὀπίσω, λέγοντες πῶς δὲν εἶναι φερμάνι διὰ λόγου τους. Ὁ υἱός μου μουλᾶς τὴν προσήκουσαν αὐτῇ μετ' εὐλαβείας προσαγόρευσιν ἀπονέμει. Παρακαλῶ νὰ μὴν μὲ λείπουν τὰ φιλικὰ δηλωτικά τῆς ποθεινῆς μοι ὑγείας τῆς γράμματα, ἧς τὰ ἔτη εἶσαν θεόθεν πάμπολλα καὶ πανευτυχῆ.

αμιστ^ο φευρουαρίου ζ'

Τῆς ὑμετέρας μακαριότητος

φίλος Ἐσάτ

στ. 9 δραγουμάνον: τὸν Ἰωάννη Μαυροκορδάτο || στ. 12 κουδς μουλασῆς: ὁ μουλᾶς τῆς Ἱερουσαλήμ || στ. 15 ἄρζια: τουρκ. arz = ἔκθεσις || στ. 20 μααριφέτι: τουρκ. marifet = ἰκανότητα, ἐπιδεξιότητα || στ. 21 καημμεκάμης: τουρκ. Kaymakam = τοποτηρητής || στ. 23 Μπογάζ Χισάρι = Boğaz Hisar.

15

Μακαριώτατε καὶ σεβασμιώτατε δέσποτα,

Τῇ ὑμετέρῃ μακαριότητι τὴν προσήκουσαν προσαγόρευσιν ἀπονέμω δεόμενος τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ ὅπως διαφυλάττοι αὐτὴν ἄνοσον, εὐθιμον, υγιᾶ, καὶ ἀνωτέραν παντὸς ἐναντίου. Σεβάσιμον γράμμα τῆς ὑμετέρας μακαριότητος πρὸ ἡμερῶν ἔλαβον, ἐξ οὗ τὴν ἀγαθὴν αὐτῆς ὑγείαν μαθὼν, τὸν Θεὸν ἐδόξασα. Ἐγνων καὶ τὰ ἐφεξῆς γραφόμενα διὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν ῥωμαϊτῶν ῥωμαίων ἄς εἶναι γνωστὸν αὐτῇ, ὅτι ἐγινε καὶ κατόπι προσταγῆ διὰ νὰ σηκωθοῦν, ἀλλὰ μετὰ νὰ μὴν ἦτον σφοδρὰ καὶ βίαιος ἀπεσιωπήθη παντάπα-

σιν, καὶ ἔμειναν οἱ μείναντες, διὰ δὲ τὸν εἰς μετέπειτα σκοπὸν τῆς ὁποῦ ὀρίζει νὰ συνομιλήσωμεν, καὶ συμβουλευόμενοι μετὰ τοῦ ἄρχοντος δραγουμάνου νὰ τὴν γράψω, ἐκάμαμεν κατὰ τὸν ὀρισμὸν τῆς. Ὅθεν ἄς ἠξέυρει ὅτι ὁ λόγος τῆς ἐνδοξότητός του εἶναι νὰ κινήσῃ ἡ μακαριότης αὐτῆς πρὸς τὸν Σεπτέμβριον καὶ νὰ πηγαίῃ. Ἐγὼ δὲ λέγω, καὶ συμβουλεύω νὰ κάμῃ οὕτως ἀνίσως καὶ εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη δὲν γίνουιν πόλεμοι οἱ ὅποιοι γίνονται. Ἡ ὑμέτερα μακαριότης πάλιν μὲ τὴν συνετικωτάτην αὐτῆς φρόνησιν στοχαζομένη ἀκριβῶς τὸ πρᾶγμα, θέλει κινηθῆ καθὼς ὁ καιρὸς καὶ ἡ χρεία τὸ καλέσει. Ὁ ἐνδοξότατος ἀκριβὸς τῆς φίλος μουνετζήμασης, καὶ ὁ υἱὸς μου μουλᾶς ἀκριβῶς καὶ φιλικῶς χαιρετοῦν τὴν ὑμέτεραν μακαριότητα. Εὐχαριστῶ σὺν τῷ υἱῷ μου διὰ τὰ πρὸς ἡμᾶς φιλοδωρήματα, καὶ παρακαλῶ συνεχῆ τῆς γράμματα τῆς ὑπὲρ τι ἄλλο ποθεινοτάτης μοι ὑγείας τῆς δηλωτικά, νὰ μὴν μὲ λείπουν. Διὰ δὲ τὰ ἔτη τῆς ὑμέτερας μακαριότητος εἴησαν θεόθεν ἀμύπολλα καὶ πανευτυχῆ.

αμιστ^ω ἀπριλίου ια΄

Τῆς ὑμέτερας μακαριότητος
φίλος ἀκραιφνῆς

Ἐσάτ.

Ὁ γράφων δουλικῶς προσκυνῶ
τὴν ὑμέτεραν μακαριότητα,
καὶ τὴν ἀγίαν αὐτῆς δεξιὰν
μετ' εὐλαβείας ἀσπάζομαι.

στ. 6 ρωμαϊτῶν: γρ. μοραιτῶν || στ. 15 συνετικωτάτην: γρ. συνετωτάτην.

16

Μακαριώτατε, θεοσέβαστε δέσποτα,

Τὴν ὑμέτεραν μακαριότητα ἀκριβῶς καὶ φιλικῶς χαιρετῶ, δεόμενος τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ ὅπως διαφυλάττοι αὐτὴν ἄνοσον, εὐθυμον, ὑγιᾶ, καὶ ἀνωτέραν παντὸς ἐναντίου. Ἐξέύροντας τὸ ἀκίβδηλον τῆς μεταξὺ ἡμῶν φιλίας, καὶ καταλαμβάνοντας ἀπὸ λόγου μου ὅτι καθὼς ἐγώ, ἔττι καὶ ἡ ὑμέτερα μακαριότης φροντίζουσα τῆς ὑγείας μου, τὴν βαρυφαίνεται ὅταν δὲν λαμβάνῃ χαρακτηριστικὰ αὐτῆς γράμματα, δὲν ἔλειψα μὲ τὸ παρὸν νὰ προσφέρω τὸν φιλικόν μου χαιρετισμὸν τῇ φιλτάτῃ μοι ψυχῇ. Παρακαλῶ νὰ τύχω ἀγῶ τῶν αὐτῶν, ἀνίσως καὶ ἡ μακαριότης αὐτῆς ἀπὸ περισπασμοῦς, ἢ ἀπὸ περιστατικὰ καιροῦ δὲν θέλει νὰ γράφῃ, ἐγὼ ἀρκοῦμαι εἰς λακωνισμὸν καὶ εἰς γράμμα ἀπλοῦν μονοσύλλαβον, δηλωτικὸν τῆς ὑπὲρ πάντα ποθεινῆς μοι ὑγείας. Ὁ ἐνδοξότατος μουνετζήμασης, καὶ ὁ υἱὸς

μου μουλᾶς ἀκριβῶς χαιρετοῦν τὴν ὑμετέραν μακαριότητα, ἧς τὰ ἔτη εἶησαν θεόθεν πάμπολλα καὶ πανευτυχῆ.

απιστῶ Ἰουλίου στ΄

Τῆς ὑμετέρας μακαριότητος
φίλος ἀκραιφνῆς

Ἐσάτ.

17

Μακαριώτατε καὶ σοφώτατε πατριάρχα τῆς ἀγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ, τὴν μακαριότητά σου ἀκριβῶς χαιρετῶ, ἦν Κύριος ὁ Θεὸς διαφυλάξοι ὑγιαίνουσαν, καὶ εὐτυχοῦσαν καὶ ἀνωτέραν παντὸς ἐναντίου. Ἐγὼ χάριτι Θεοῦ δι' εὐχῶν τῆς ὑγιαίνω, πρὸ πολλοῦ δὲν ἔλαβον ἀγιὸν τῆς γράμμα νὰ μάθω τὴν ὑγίαν τῆς καὶ μὲ κακοφαίνεται, ἐπειδὴ καὶ ἀγαπῶ νὰ μαθαίνω τὴν ὑγίαν τῆς, ὅμως ἐγὼ δὲν ἔλειψα νὰ τὴν γράψω ὡς ἀκριβὸν μου φίλον, καὶ νὰ φανερώσω τὴν ὑγίαν μου. Τὸ γνωρίζει καὶ ἡ μακαριότης τῆς πῶς τὴν ἔχω ἐξαίρετον φίλον καὶ τὴν ἀγαπῶ ξεχωριστὴν ἀγάπην, καὶ ὁ πανάγαθος Θεὸς νὰ μὲ ἀξιώσῃ νὰ κάμω τὰς ἀμοιβὰς τῆς φιλίας, πλὴν τώρα ἐπειδὴ μὲ ἕτερον τρόπον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δεῖξω σημεῖον φιλίας, τὴν γράφω τὸ φιλικὸν γράμμα καὶ παρακαλῶ τὸν ἀφέντην Θεὸν νὰ τὴν περισκέπη ἀπὸ παντὸς κακοῦ, καὶ νὰ τὴν ἀξιώσῃ νὰ ἔλθῃ ὑγιῆς νὰ τὴν ἀπολαύσω καθὼς ἐπιθυμῶ καὶ τὴν ἐπαινῶ ὡς ἄνδρα σοφώτατον καθὼς τὴν πρέπει. Ὁ υἱός μου καὶ τὰ ἄλλα μου παιδιὰ τὴν χαιρετοῦν. Ταῦτα φιλικῶς ἐν συντομίᾳ καὶ οἱ χρόνοι τῆς εἶησαν πολλοὶ καὶ εὐτυχεῖς.

απιστῶ Ἰουνίου 22

Τῆς μακαριότητος φίλος ἐξαίρετος

Μουνετζίμπασης

Αὕτη ἡ ἐπιστολὴ εἶναι τοῦ ἀρχιαστρονόμου, τὸν ὁποῖο ταυτίζομε μὲ τὸν Ἄλῃ Ἐφέντη.

18

Μακαριώτατε καὶ σοφώτατε δέσποτα,

Τῇ ὑμετέρᾳ μακαριότητι τὴν προσήκουσαν προσαγόρευσιν καὶ φιλικὸν ἀσπασμὸν ἀπονέμω, δεόμενος τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ ὅπως διαφυλάττοι αὐτὴν ἄνοσον, εὐθυμον, ὑγιᾶ καὶ ἀνωτέραν παντὸς ἐναντίου, οὗ τῇ χάριτι μέχρι τοῦ παρόντος ὑγιαίνω καὶ ἔγω. Σεβάσμιον αὐτῆς γράμμα ἔλαβον, καὶ διὰ τὴν ποθεινοτάτην μοι ὑγίαν τῆς κύριον τὸν Θεὸν ἐδόξασα. Ἐγνων καὶ τὰ ἐφεξῆς γραφόμενα: πόσῃν ἡδονῇ λαμβάνω ἀπὸ τὰ σοφὰ δηλωτικὰ τῆς

ἔφετῆς μοι ὑγείας τῆς γράμματα ἠμπορεῖ νὰ τὸ γνωρίσῃ καθ' ἑνὸς ὁποῦ νοεῖ πόσον εὐφραίνεται ἡ ψυχὴ εἰς τὸν λειμῶνα τῆς σοφίας ἀκωλύτως εἰσερχομένη, καὶ ἀφθόνως δρεπομένη τοὺς ἀρίστους καρπούς. Ἄλλὰ τοῦτο, καὶ ὅτι αἱ χρυσαὶ τῆς ἐπιστολαὶ καὶ τὰ κεκμηκότα μοι πνεύματα τὰ ἀναζωπυροῦν, καὶ τὰ ἀπλῶς πνεύματα τὰ μεταβάλλουσι εἰς ζωτικά, δὲν τὸ γράφω τῇ ὑμετέρᾳ σοφωτάτῃ μακαριότητι ὡς ἀγνοοῦσα, ἀλλὰ διὰ νὰ τὴν παρακινήσω εἰς συνεχεστέραν γραμμάτων συνομιλίαν. Ἄς εἶναι γνωστὸν αὐτῇ ὅτι εὐθὺς ὁποῦ ὁ νέφεσι τῶν ἡμετέρων ἀμαρτιῶν συσκιασθεῖς ἥλιος τῆς θείας εὐσπλαχνίας, τὰς προτέρας ἐπαφίεις ἀκτίνας, συνεσκιασθή μὲν τὸ σκοτεινὸν φῶς, κατέλαβε δὲ τὴν οἰκουμένην χαρὰ παγκόσμιος, ἅτε δὴ ἔλευθέρωθησαν ἀπηνοῦς καὶ θηριώδους τυράννου. Ἐγραψα τῷ κοινῷ καὶ κατ' ἐξοχὴν τῆς ὑμετέρας μακαριότητος φίλῳ ἄρχοντι μεγάλῳ δραγουμάνῳ νὰ ἐννοιασθῇ καὶ νὰ φροντίσῃ διὰ κάθε λογῆς ὑπόθεσίν τῆς, καὶ δὲν ἀμφιβάλῳ πῶς οὕτω θέλει κάμει. Ὁ νιός μου μουλᾶς τὴν μετ' εὐλαβείας αὐτῇ προσαγόρευσιν ἀπονέμει. Εὐχαριστῶ καὶ διὰ τὰ δῶρα, ὅμως ἐν ἀληθείᾳ δὲν γράφω τὸ συνηθισμένος, καὶ τί πειράζεται; Μόνον ἀληθινὰ τὴν παρακαλῶ νὰ μὴν πειράζεται ἕως τόσον, καὶ νὰ μὴν μὲ φορτώνει μὲ ἀλλεπάλληλα χρέη. Τὰ δὲ ἔτη τῆς ὑμετέρας μακαριότητος εἴησαν θεόθεν πάμπολλα καὶ πανευτυχῆ.

απιστ' σεπτεμβρίου κυ'

Τῆς ὑμετέρας μακαριότητος
φίλος καὶ πρόθυμος εἰς τοὺς ὀρισμοὺς

Ἐσάτ.

Ὁ γραφεὺς δοῦλος τῆς Δράκος τὴν δεξιὰν αὐτῆς μεθ' ὄσης πλείστης εὐλαβείας ἀσπάζεται, ἦτον διὰ νὰ προσφέρῃ μὲ δουλικόν του γράμμα τὴν ἐδαφιαίαν του προσκύνῃσιν τῇ αὐτῆς μακαριότητι, ἀλλὰ τοῦτο μὲ τὸ νὰ μὴν θέλῃ νὰ τὴν πονοκεφαλίσῃ, τοῦτο δὲ μὲ τὸ νὰ βλέπῃ ἀλλόκοτα καὶ τρομαχτικὰ ὄνειρα διὰ τὸν κυρίτζη Δημητράκη, καὶ νὰ εἶναι τεθορυβημένος, δὲν ἔκαμε κατὰ τὸ παρὸν τὸ χρέος του.

στ. 16 ἐπαφίεις: γρ. ἐπαφεῖς || στ. 38 Δημητράκη: τὸ Δημήτριο Ἰουλιανό.

Μακαριώτατε καὶ σοφώτατε δέσποτα,

Τὴν ὑμετέραν μακαριότητα ἀκριβῶς καὶ φιλικῶς χαιρετῶ δέόμενος τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ ὅπως διαφυλάττοι αὐτὴν ἀνοσον, εὐθυμον, ὑγιᾶ, καὶ

άνωτέραν παντός ἐναντίου. Οὐ τῇ χάριτι μέχρι τοῦ παρόντος καὶ ἐγὼ ὑγιαί-
νω. Ἄν καλὰ καὶ τὰ ὀμμάτια νὰ ἔμειναν παραπονεμένα, μὴ ἰδόντα φιλικὸν
γράμμα τῆς ὑμετέρας μακαριότητος, ὅμως ἀπὸ τὰ πρὸς τοὺς φίλους τῆς
γράμματα αὐτῆς τῆς ἀκοῆς ἠδυνθείσης μὲ τὰς καλὰς ἀγγελίας τῆς ποθεινο-
τάτης μοι ὑγείας καὶ τῆς εἰς Ἀδριανούπολιν ἀφίξεώς της εὐχαρίστησα τὸν
Θεόν, ὁ ὁποῖος νὰ τὴν διαφυλάτῃ πάντοτε ἀσινῆ, ἀβλαβῆ, καὶ ἀνεπηρέα-
στον, καὶ νὰ ἀξιώσῃ νὰ χαρῶμεν καὶ τὴν σωματικὴν της ἀπόλαυσιν. Τὰ
δὲ ἔτη αὐτῆς εἶψαν θεόθεν πάμπολλα καὶ πανευτυχῆ.

απιστ^φ δεκεμβρίου κγ'

Τῆς ὑμετέρας μακαριότητος
φίλος ἀκραιφνῆς καὶ εἰς τοὺς ὀρισμοὺς

Ἐσάτ.

Ἀκούσαντες πὺς ἀνταμώθη
καὶ μετὰ τὸν νέον αὐθέντην, ὑπερ-
μέτρως ἐχάρημεν.

Δουλικῶς προσκυνῶ τὴν ὑμετέραν μακαριότητα,
καὶ τὴν δεξιὰν αὐτῆς εὐλαβῶς ἀσπάζομαι. Τοὺς
ἐκ μέρους της χαιρετισμοὺς τοὺς εἶπα τῷ ἐφέν-
τη, καὶ τὸν ἀνάγκασα νὰ μὴ γράψῃ καθὼς εἶναι
γραμμέμον τὸ παρόν, ὅμως μὲ ἀπεκρίθη, γράφε καὶ μὴ σὲ μέλλει.

στ. 16 νέον αὐθέντην: νέος αὐθέντης τῆς Βλαχίας εἶναι ὁ Ἰωάννης Μαυροκορδάτος,
ἀδελφὸς τοῦ Νικολάου.

20

Σοφώτατε πατριάρχα Ἱεροσολύμων, ἡμέτερε προσφιλέστατε ἀκριβῶς χαι-
ρετοῦμέν σε.

Εἶψ ἐν ὑγείᾳ καὶ εὐημερίᾳ διηνεκεῖ μετὰ μακροβιότητος.

Ἐδέχθημεν τοὺς χαιρετισμοὺς της ὁποῦ εἰς τὸ γράμμα τοῦ ἄρχοντος μεγάλου
δραγομάνου ἐσημεῖωνε. Δὲν λείπομεν καὶ ἡμεῖς μετὰ τοῦ ἄρχοντος
μεγάλου δραγομάνου ὁποῦ νὰ συνενρискώμεθα εἰς τὰς ὑποθέσεις της καὶ
συνεργοῦμεν διὰ τὸ καλὸν της. Καὶ ὁ πανάγαθος Θεὸς νὰ φέρῃ τὰς ὑποθέ-
σεις της δεξιὰ καὶ νὰ λάβουν καλὸν πέρας. Οἱ δὲ χρόνοι της εἶψαν θεόθεν
πολλοὶ καὶ ἀγαθοί:—

απιστ^φ δεκεμβρίου κζ'

ὕμέτερος εἵνους

Ἐσὰδ Ἐφέντης

21

Μακαριώτατε και σοφώτατε δέσποτα,

Τὴν ὑμετέραν μακαριότητα ἀκριβῶς καὶ φιλικῶς χαιρετῶ, δεόμενος τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ ὅπως διαφυλάττοι αὐτήν, ἄνοσον, εὐθυμον, ὑγιᾶ καὶ ἀνωτέραν παντὸς ἐναντίου, οὐ τῇ χάριτι μέχρι τοῦ παρόντος καὶ ἐγὼ ὑγιαίνω. Δύο σεβάσμια γράμματα τῆς ὑμετέρας μακαριότητος περιχαρῶς ἔλαβον, ἐξ ὧν τὴν ἀγαθὴν καὶ περιπόθητή μοι ὑγείαν αὐτῆς μαθὼν, τὸν Θεὸν ἐδόξασα. Ἔγνων καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς σημειούμενα, ἐχάρην ὅπου διὰ τὰς λαμπρὰς αὐτῆς ἀρετὰς καὶ τὰ προτερήματα εἶναι εἰς εὐνοίαν τῶν πολυχρονίων αὐθεντῶν, εἰς τὴν ὅποιαν ἀκουμπιζόμενος συμπεραίνω, ὅτι ὄχι μόνον δὲν θέλει δοκιμάση κανένα βάρος καὶ ἐνόχλησιν ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ πιστοῦ καὶ ἐπωφελοῦς τῆς φίλου, ἀλλὰ μάλιστα ὅτι τὸν φίλον τῆς ἢ πρὸς αὐτὸν φιλία τῆς μακαριότητός τῆς θέλει τὸν ζημιώσῃ.

Τόσον ἢ στέρησις τοῦ αὐθέντου Νικολάου βόδα, ὅσον καὶ ἡ αὐθεντία τοῦ ἐκλαμπροτάτου ἀδελφοῦ αὐτοῦ τὸν αὐτὸν τρόπον ὅπου ἐλύπησαν τὴν ὑμετέραν μακαριότητα, ἐλύπησαν καὶ τοῦ λόγου μου, καὶ σχεδὸν μὲ κατεδάρισαν ἀλλὰ μὲ ὄλον τοῦτο ὁ ἐκλαμπρότατος Ἰωάννης βόδας ἄλλο δὲν ἠμπόρεσε νὰ κάμῃ διότι μὲ τοῦ ὄφρικίου του τὸ εἰσόδημα, τῶν ἐξόδων του ἢ χρεία δὲν ἀνεπληροῦτο. Ἄν κάμῃ χρεία νὰ ὀρίσῃ ἢ μακαριότης αὐτῆς εἰς Βλαχίαν, εὐρίσκω εὐλογον καὶ ἀναγκάζω, μὲ κάθε λογῆς τρόπον νὰ τὴν παραβλέψῃ, διατὶ διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς ὀφειλείας νὰ στέργῃ τινὰς τὸ ἐνδεχόμενον τῆς ζημίας, δὲν εἶναι καλόν, καὶ ὁ παγεμὸς αὐτῆς εἰς τὰ ἐκεῖσε, πὼς εἶναι ἀπὸ τὰ ἐπίσης ἐνδεχόμενα εἶναι φανερόν.

Ὁ πηγεμὸς τοῦ ἐκλαμπροτάτου Ἰωάννου βόδα εἰς Βουκουρέστιον, δὲν μοι ἀρέσει, διότι φοβοῦμαι μήπως ἀπατηθῇ, ὡς ὁ ἄλλος καὶ κινδυνεύσῃ. Ἡ ἐκλαμπρότης αὐτοῦ ὅτι ἐμετανόησεν ὅπου δὲν ἐπῆρε μαζὶ τὴν μακαριότητά τῆς, δὲν ἀμφιβάλλω, ὅμως ἀπὸ τὸ νὰ μετανοήσῃ ἢ μακαριότης αὐτῆς, τὸ νὰ μετανοῇ ἢ ὑψηλότης του, τὸ κρίνω ὀφελιμώτερον αὐτῇ. Ὁ υἱός μου μουλᾶς, καὶ ὁ ἐνδοξότατος μουνετζήμπασης ἐφέντης (ὁ ὁποῖος καὶ ὑπερευχαριστεῖ διὰ τὸν κόπον τῆς) ἀκριβῶς καὶ φιλικῶς [χαιρε]τοῦσι, καὶ ὁ θερμότητος καὶ πιστότατος δούλος τῆς γραφεύς μου, δουλικῶς προσκυνᾷ τὴν ὑμετέραν σοφωτάτην μακαριότητα, καὶ τὴν ἀγίαν αὐτῆς δεξιὰν εὐλαβῶς ἀσπαζόμενος, αἰτεῖ συγγνώμην διὰ τε τὴν τόλμην, καὶ τὸ πλῆθος τῶν βαρβαρισμῶν. Τὰ δὲ ἔτη τῆς ὑμετέρας θεοφρουρήτου μακαριότητος εἶησαν θεόθεν πάμπολλα καὶ πανευτυχῆ.

αψιζ´ ἰανουαρίου κγ´

*Τῆς ὑμετέρας μακαριότητος
φίλος πιστὸς*

Ἐσατ.

*Ὅσον γὰ τύχωμεν τῆς σωματικῆς
ἐντελεύξεως ἢ διὰ γραμμάτων συνομιλία
παρακαλῶ νὰ μὴν λείψῃ.*

στ. 13 ἢ στέρησις: ὁ Νικόλαος Μαυροκορδάτος εἶχε αἰχμαλωτιστεῖ ἀπὸ τοὺς Αὐστρια-
κοὺς καὶ ἐξορίστηκε στὸ Σιβίριο τῆς Τρανσυλβανίας μέχρι τὸ 1718 || στ. 24 ὁ ἄλλος:
ὁ Κωνσταντῖνος Βρανκοβάνος.

Πηνελόπη Στάθη